

ЧИШАЙ ПРО РІДНИЙ КРАЙ

*Хрестоматія дитячої літератури
українських письменників Волині*

ЧИТАЙ ПРО РІДНИЙ КРАЙ

*Хрестоматія дитячої літератури
українських письменників Волині*

Упорядкування:

Микола Мартинюк, Лариса Мартинюк

*Рекомендовано до друку Вченою радою
КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради
(протокол № 4 від 30.12.2025 р.)*

ЧИТАЙ ПРО РІДНИЙ КРАЙ: Хрестоматія дитячої літератури українських письменників Волині / упоряд.: М. І. Мартинюк, Л. П. Мартинюк ; худ. І. О. Романюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2026. 672 с.

Будь-яка велика національна чи світова література розпочинається і виростає з літератури регіональної. Українська класична літературна спадщина – це передовсім вершинні надбання красного письменства Волині, Полісся, Поділля, Слобожанщини, Таврії, Причорномор'я, Галичини, Буковини, Закарпаття та інших куточків материкової й діаспорної України. Канон українського дитячого читання, на який орієнтувалися укладачі цього довідково-інформаційного рекомендаційного, побудованого за алфавітно-хронологічним принципом, проєкту, сформувала ще свого часу на шпальтах щомісячного ілюстрованого журналу «Молода Україна» й відтак утвердила в українській національній традиції незабутня Олена Пчілка.

Пропоноване видання вперше концептуально репрезентує художню словесну творчість українських письменників Волинського краю для наймолодших і відносно юних читачів у максимально повному обсязі, головню за період другої половини ХХ – першої чверті ХХІ століть в освітленні «Класика – Світочі – Сучасники», не полишаючи поза увагою постатей і доробку тих двох видатних письменниць, які задали тон розвитку цієї літератури не лише на регіональному, а й загальнонаціональному ґрунті.

Рецензенти:

Білоус Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради (м. Луцьк);

Качак Тетяна Богданівна, доктор філологічних наук, професор Карпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ);

Поліщук Ярослав Олексійович, доктор філологічних наук, професор Інституту Східнослов'янських Філологій Університету імені Адама Міцкевича в Познані (Польща)

© Мартинюк М. І. (упоряд.), 2026

© Мартинюк Л. П. (упоряд.), 2026

© Романюк І. О. (худ.), 2026

© ПВД «Твердиня», 2026

Формування канону класичної української дитячої літератури: волинський текст і контекст

Пошук канону української дитячої літератури розпочався майже одразу, відколи вона виокремилася як самостійна галузь і напрямок у класичній новій українській художній літературі. В нашому літературному просторі відбулося це в середині XIX століття. Одним з перших, хто вніс свою лепту у вирішення цієї проблеми, був наш національний геній Тарас Шевченко, уклавши і запропонувавши для дитячого читання свій «Букварь южнорусскій» (підготовлений і виданий власним коштом 1861 року). Видання склали фольклорні тексти – прислів'я й українські народні думи, уривки з перекладених Кобзарем українською мовою «Давидових псалмів», в яких утверджується ідея братерства між людьми та віра в неминуче покарання гнобителів за їхні «криваві й лукаві діла». Водночас «Букварь южнорусскій» був створений не стільки для розширення кола дитячого читання, скільки як навчальний посібник для початкової освіти українською мовою, зокрема, в недільних школах.

Дещо раніше, 1836 року, в Західній Україні представник «Руської трійці» Маркіян Шашкевич підготував першу в Україні «Читанку для діточок в народних училищах руських». Саме з цією працею пов'язане перше використання в українському літературному й освітньому середовищі терміна «читанка».

До цього проєкту увійшли приповідки (оповідання), байки, короткі відомості з різних наук, оповідки зі святих книг, дитячі пісеньки та ігри. Був у книзі й поетичний розділ. Укладач добирав для читання не обов'язково оригінальні авторські тексти, а й запозичені, а також переробки/адаптації і навіть переклади. Щоправда, за життя поета видання так і не змогло побачити світ. Зреалізував його під назвою «Читанка для малих дітей, до школьного і домашнього

употреблення сочинена Маркіяном Шашкевичем» аж 1850 року побратим письменника по «Руській трійці» Яків Головацький.

Приблизно в той самий час у Закарпатській Україні розгортає свою діяльність на цьому поприщі Олександр Духнович. Так, 1847 року виходить його «Книжиця читальная для начинающих», в якій він широко використовує засади етнопедагогіки, фольклор, значну увагу приділяє моральному та фізичному вихованню дітей. У читанковій частині автор проявляє новаторство і педагогічний хист – подає для читання не лише традиційні релігійні тексти, а й власні вірші. Видання вдалося успішним і відтак було доповнене й повторене ще двічі – 1850 і 1852 років. 1850 року Духнович додав до структури читанки розділ «Рахунки» та розділи з порівняльною інформацією з чотирьох мов. Книгу укладено так, що нею могли користуватися не лише діти, а й дорослі, які переважно теж були неписьменними. На тоді це видання стало надзвичайно популярним і затребуваним серед широких верств населення.

Але найбільше для популяризації дитячого читання і формування канону класичної української дитячої літератури зробила свого часу відома письменниця та громадська діячка Олена Пчілка. Вона стала ініціаторкою випуску і видавчиною щомісячного дитячого журналу, який так і називався – «Молода Україна» – і був заснований 1908 року, ініціювала створення при товаристві «Просвіта» спеціальної комісії, покликаної опікуватися інтелектуальним і духовним саморозвитком підростаючого покоління – майбутнього української нації, бо «чи дитина виросте приятелем, чи ворогом України, се багато залежить од виховання». Саме з цією метою, щоб на практиці довести це, почала видавати спеціалізований журнал для дітей.

Дитячий журнал «Молода Україна», що виходив протягом 1908–1912 та в 1914 роках, був одним із найцінніших і найвагоміших здобутків української літературної періодики початку ХХ ст. У редакційній концепції та змістовому наповненні журналу відбилися характерні риси ментальності народу, демократичні засади виховання молоді. Сторінки часопису віддзеркалювали характер тогочасного літературного процесу, акцентували на актуальних проблемах дня, але робили це таким чином, щоб наблизити дійсність до сприйняття дитячого читача. Часопис відіграв важливу роль у формуванні своєрідної дитячої субкультури [8], яка в умовах колоніального становища української нації на той час залишалася маргінальною й недостатньо розвиненою.

Ідея створення дитячого періодичного видання постала не лише з глибокого розуміння потреб української школи та педагогіки, добре відомих Олені Пчілці й неодноразово зауважуваних її сучасниками, зокрема, Б. Грінченком, С. Русовою та іншими діячами нашої культури, й не тільки з особистої зацікавленості та видатного таланту письменниці до дитячої творчості. Вагомим чинником тут стала також увага Олени Пчілки до складного та напруженого історичного контексту, за якого українське суспільство, попри національні прагнення та патріотичні ініціативи, ще не мало змоги ефективно протистояти репресивній політиці царського режиму.

«Молода Україна» доводила, що літературне видання може і повинно бути справжнім рупором національної ідеї, як також – передових ідей світової культури. Вона виробила систему літературних форм та засобів, відповідних дитячому сприйняттю мистецтва.

Часопис Олени Пчілки акумулював унікальний досвід творення літератури для дітей, орієнтуючись на демократичні засади народного виховання, традиції світової дитячої літератури та національну дитячу класику. Автори «Молодої України» прагнули виробити нову естетичну мову у спілкуванні з юним читачем, причому ця мова ґрунтувалася на кращих суспільно-культурних ідеях того часу. Відтак журнал «Молода Україна» набув незаперечного загальнонаціонального авторитету та забезпечив собі визначну роль у процесі національно-культурного відродження, незважаючи на труднощі, утиски, заборони, кризи, які довелося йому пережити у свій час. Діяльність журналу «Молода Україна» була високо поцінована критикою, про що свідчать, зокрема, відгуки І. Франка та Б. Грінченка.

«Молода Україна» допомогла зреалізуватися й утвердитися в царині дитячого письменства таким митцям, як Леся Українка, Б. Грінченко, М. Старицький, Олександр Олесь, Х. Алчевська, М. Рильський, Л. Старицька-Черняхівська, Н. Кибальчич, С. Черкасенко та ін. Їхні твори, а передусім твори редакторки часопису Олени Пчілки, стали відтак класичними взірцевими текстами української дитячої літератури.

Зміст журналу формували переважно художні тексти, доповнені науково-популярними матеріалами та постійними рубриками – «Загадки», «Сміховинки», «Задачі, ребуси, шаради», які були покликані розвивати ерудицію і водночас розважати читачів. Основне місце відводилося малій прозі (оповідання, казки) та поезії, значну увагу приділяли також художньому оформленню

й ілюструванню часопису, позаяк цього потребував сам статусний формат видання.

«Молода Україна» вперше репрезентувала українське дитяче читання рідною мовою як повноцінне явище, співмірне зі світовими зразками та стандартами. Це мало виняткове значення для становлення української дитячої субкультури, адже утверджувало думку про можливість функціонування як оригінальної україномовної творчості, так і світової класики в колі дитячого читання, виховання та розвитку.

Видавнича політика редакції «Молодої України» чітко реалізувала ідейно-естетичні позиції Олени Пчілки. І мова не стільки про авторство письменниці, яка уміщала на сторінках журналу власні вірші, оповідання та переклади, а насамперед про загальну концепцію видання, спрямованого на виховання молодого покоління в душі національних і християнських цінностей.

Олена Пчілка вважала здоровою основою виховання народну мораль, закорінену у фольклор. Пріоритет української мови, народної творчості, рідної природи та культури знайшли відображення в редакційній політиці й концептуальному доборі текстових та ілюстративних матеріалів журналу, зокрема, спеціально адресно написаних і підготовлених для цього видання.

Олена Пчілка зробила значний внесок у розвиток дитячої літератури як редакторка, видавчиня й авторка. Вона створила чимало віршів, казок, п'єс і оповідань для дітей, дбаючи про високе духовне зростання майбутніх поколінь українців.

Письменниця однією з перших в українській літературі порубіжжя XIX–XX століть почала системно враховувати вікові й психологічні особливості дитячої аудиторії. Її твори для наймолодших позбавлені надмірного формального дидактизму та спрямовані на виховання любові до рідного краю, близьких людей, формування моральних чеснот, здатності бачити красу навколишнього світу і душі кожного.

Дитяча творчість Олени Пчілки засвідчує її тонке розуміння та знання внутрішнього світу дитини, її переживань і прагнень. Вона сприймала дитину як повноцінну духовну та суспільну особистість із власними світоглядом, цінностями, почуттями, своїми особливими запитами і потребами, оцінками життя і навколишніх, зі своїми правами. Гуманістичне спрямування, щирість і доброзичливість у зображенні дитинства є характерними рисами її творчості.

Поезії Олени Пчілки для дітей сповнені радості, світла, оптимізму й любові до життя, навчають добру та співчуттю. Ліричний світ цих поезій надзвичайно багатий і образний, з відчутними народнопоетичними мотивами.

А про те, що Олена Пчілка мала унікальні чуття і художньо-поетичний та естетичний смаки, засвідчує бодай приклад обробки та літературної адаптації нею фольклорних текстів «Гарбузова родина» («Ходить гарбуз по городу...»), «Іди, іди, дощику», «Цікава казочка» («Був собі дід Нетяжка...»), «Безконечна казочка» («Був собі баран та вівця...»), «Безконечна пісенька» («Був собі журавель та журавочка...»), «Сімейка» («У нашого Омелечка...»), дитячих пісеньок «Два півники», «Колисанка» («Ой ходить сон коло вікон...»), «Морквяний вояк», прозових казок «Казочка про дідову рукавичку», «Журавель та чапля», «Казочка про Козу-Дерезу», «Казочка про котика й півника», «Пан Коцький», «Про дідову дочку та бабину дочку», «Солом'яний бичок» та ін. Авторство значного масиву цих облюбованих народом шедеврів дуже часто приписується саме Олені Пчілці, що наразі не доведено й не спростовано дослідниками її творчості.

Буквально всі твори та автори, підібрані письменницею для «Молодої України», увійшли до скарбниці й золотого фонду класичної української дитячої літератури. Відтак цей канон всіляко намагалися дотримати її наступники та послідовники. І все це триває та розвивається й дотепер.

Новочасні спроби вироблення і/чи корекції теперішнього, заснованого на тягlostі та поступовому досвідному вишліфовуванні понад столітніх традицій, канону дитячого літературного читання на основі письменницьких творчих напрацювань майстрів художнього слова Волинського краю розпочалися наприкінці минулого століття з появою першого регіонального концептуального повноілюстрованого освітнього видання посібникового типу [25]. Доти окремі імена та твори літераторів Волині з'являлися на сторінках всеукраїнських хрестоматійних і антологічних видань для дітей лише коли-не-коли, та й то нечисленно – Л. Лежанська, П. Мах, Й. Струцюк. І справа тут була зовсім не в можливих цензурних обмеженнях на державно-ідеологічному рівні, не в упередженому маргіналізованому чи вибірково ставленні укладачів подібних книжкових проєктів до тутешніх професійних авторів, не в незадовільній якості чи недостатній кількості їхніх текстів, адресованих наймолодшій читацькій аудиторії, а радше в тому,

хто з них, краян – представників красного письменства, активно працював і позиціонував себе в царині дитячої літератури. Поступово ситуація почала змінюватися: на дитячу літературу частково переорієнтовують свою творчість Н. Горик, Н. Гуменюк, М. Пронько, В. Слапчук, І. Чернецький та ін., і на початку двотисячних спочатку вчителі-практики, методисти, а відтак і волинські науковці починають систематизувати місцевий літературно-художній матеріал для наймолодших читачів і початкової та середньої школи і на його основі роблять доволі-таки успішні спроби укладання й видання краєзнавчих хрестоматій і навчальних посібників аналогічного змістового та тематичного наповнення [14; 15; 29]. На якісно новому й відчутно потужнішому, вже науковому рівні ці спроби активізуються з відкритою перспективою до перевидання упродовж останнього десятиліття: [18: 27; 28] та ін.

Так чи інакше в усі часи, як бачимо, літературний канон завжди був пов'язаний з практикою та потребами школи й наразі лишається таким на віддалену перспективу. З цього приводу дослідниця О. Слижук висловлюється так: «У XX–XXI ст. шкільний літературний канон стає «одним із мірил» літературного канону загалом» [24, 86]. Її спостереження уточнює науковця Р. Мовчан, стверджуючи, що «шкільний канон відрізняється від загального канону національної літератури» і є щодо нього вторинним [19, 14]. В будь-якому разі вбачаємо в тому певний сенс, бо формування літературного канону як такого ніколи не було самоціллю, а забезпечувало певні суспільні запити, з-поміж яких потреба читання хоча й важлива, але навряд чи була першорядною, визначальною. Поряд з тим, власне розуміння проблеми викладає у своїй науковій розвідці інша дослідниця – У. Баран (Гнідець). Вона, зокрема, на полемічній ноті висновкує, що «на відміну від «шкільного канону», «канон літератури для дітей та юнацтва» включає в себе виключно твори, спеціально написані для дитячого читача». І далі розвиває й обґрунтовує висловлену думку: «Сучасний канон дитячої літератури передбачає реалізацію таких трьох критеріїв: інтернаціональність, інтеграція в дитячу літературу всіх жанрів, відкритість до сучасності як продовження традиційного канону. <...> Отож, полемічний дискурс у цьому питанні вважаємо для дослідників дитячої літератури відкритим» [2, 12]. І це зрозуміло, бо, як зауважує вже цитована нами Р. Мовчан, «на науковому рівні питання літературної канонізації в Україні почали обговорювати й дискутувати лише з проголошенням Незалежності» [19, 12], тому остаточної крапки в цій полеміці ще не поставлено.

Сьогодні дитяча література Волині твориться в тому самому ключі та контексті, за тими самими принципами, тенденціями й векторами, як це головню відбувається на загальнонаціональному обширі: тобто є невіддільною від літератури для дорослих, корелює з нею, розвивається паралельно і в тісному органічному взаємозв'язку, постійно взаємозбагачується.

Загалом літературний процес на Волині, в тому числі – й авторську художню творчість для наймолодших, у його історико-хронологічному розвитку за останніх трохи більше століття умовно слід розглядати за такою парадигмою: класика (як-от Олена Пчілка, Леся Українка та ін.) – світочі (ті, хто реально впливав на його поступ і залишив по собі нетлінну творчу спадщину) – сучасники (ті, хто творить його нині). У такому освітленні й контексті варто сьогодні фахово говорити про еволюцію так званого волинського тексту як концептуального явища і феномена в проєкції на дитячу літературу.

Щодо першого концепта – «класика» – на кінець першої чверті ХХІ століття літературознавцями й літераторами краю зроблено достоту багато: вивірено за оригіналами рукописів, проаналізовано, систематизовано, прокоментовано, укладено й видано повні зібрання творів Олени Пчілки у дванадцяти і Лесі Українки в чотирнадцяти томах, де творчим здобуткам у царині дитячої літератури, або, як це визначали самі письменниці, «В дитячому крузі», відведено цілі фоліанти; окремими книгами, з усуненням допущених раніше купюр і редакторсько-ідеологічних правок та інших втручань і всеможливих табу, перевидано значну частину репресованої і/або цензурованої спадщини мисткинь; упорядковано й розтиражовано тематичну збірку Олени Пчілки для малечі «Котова наука» (2024); за їхньою життєтворчістю проводяться систематичні різномірівневі та різностатусні наукові розвідки, семінари, конференції, круглі столи, симпозиуми тощо.

Попри те, що літературний процес у Волинському краї завжди був і є неперервним, 1980 року творче життя тут проте пожвавлюється особливо відчутно. Саме тоді, 25 жовтня, в родинному гнізді Косачів Колодяжному було підписано протокол про створення волинської філії на той час ще Спілки письменників України. Новостворений осередок спочатку був відносно нечисленним – всього шестеро митців з Волині й по одному з Рівненщини та Кіровоградщини. Протягом наступного року до його складу увійшли ще один рівненчанин і волинянка. Для дітей з них писали тоді тільки четверо.

Подальших 45 років Волинська обласна організація НСПУ зростала кількісно й нині об'єднує у своїх лавах сорок два професійних літератори. Упродовж цього періоду були вагомі здобутки, але не обійшлося й без непоправних болісних втрат, передовсім – в людях. Письменницька творчість в цей час в регіоні, як і в державі в цілому, розвивалася в контексті розвитку та дотримання виробленого ще Оленою Пчілкою на основі напрацювань її попередників й усталеного за ціле минуле століття в національній традиції канону класичної української дитячої літератури.

Чималий пласт авторського доробку волинян для дітей в історичній перспективі, а саме він є посутнім підґрунтям другого концепта – «світочі», вже став загальнонаціональним класичним надбанням, а його творці відійшли у вічність. За фактично пів століття Волинь втратила майже половину свого творчого письменницького потенціалу, поіменно це має такий вигляд: О. Богачук, В. Гей, І. Корсак, С. Костюк, О. Криштальська, Л. Лежанська, П. Мах, А. Махонюк, М. Онуфрійчук, М. Пронько, В. Простопчук, О. Рисак, І. Чернецький та ін. Зауважимо, в цьому переліку згадано імена спілчан, які поряд з текстами для дорослої аудиторії творили літературу для наймолодшого читача.

Усе значно складніше з третім концептом – «сучасники». Нинішня дитяча література твориться в режимі *онлайн*, не всі автори в ній ідентифікують себе зі Спілкою, хоча й творять якісний, конкурентоспроможний текстовий контент. З огляду на це, їх можна ідентифікувати як професійних літераторів, учителів-практиків, котрі, подібно В. Сухомлинському, продукують якісний літературний і водночас освітній ілюстративний матеріал для своїх педагогічних доктрин, адресований аудиторії наймолодших читачів, істориків-краєзнавців, здатних на високому художньому рівні популяризувати історичні факти з давнього і близького минулого рідного краю, журналістів, котрі, майстерно володіючи словом, виходять далеко за межі традиційної публіцистичної творчості й не поступаються фаховою майстерністю маститим професійним літераторам. Амакторів від літератури наразі тут свідомо ігноруватимемо, позаяк їхні численні багатослівні потуги в літературній творчості є за своєю суттю або банальними, невправними, позбавленими художнього й естетичного смаку, або вторинними, неоригінальними, котрі елементарно, можливо, і вправні з погляду техніки віршування чи написання прозового тексту, повторюють уже відомі й обіграні в академічній літературі теми, сюжети, образи та істини.

Більшість текстів, котрі репрезентують представників третьої групи красного письменства як професіоналів, які задають тон і формують обличчя сучасного літературного процесу в царині художньої творчості для дітей та дорослих, засновані на традиціях усної народної творчості, а також специфічних фольклорних зразках, продюкованих для своєї вікової категорії самими дітьми, закорінені в них, майстерно стилізовані з урахуванням усіх тонкощів і нюансів, які вкладають у їхнє витворення їхні не за віком талановиті чи й геніальні автори. Найзриміше і найвідчутніше з практикою творення пов'язані або прямо апелюють до фольклорних текстів літературні напрацювання Н. Горик, Н. Гуменюк, Дари Корній, О. Кротюк, Й. Струцюка, Т. Юхимчука та інших, а поетичні мініатюри С. Цюриця незаперечно можна розглядати як відверту жанрово-змістову авторську стилізацію під народнопісенні словесні зразки (віншування, заклички, примовки, замовляння тощо). Свій оригінальний авторський стиль і почерк виробили на цьому поприщі такі митці та мисткині, як Т. Бондар, В. Вербич, Н. Гранич, К. Корецька, О. Ляснюк, М. Мартинюк, В. Слапчук, Ю. Смаль, традиційними в художньому самовираженні лишаються І. Павлюк, О. Пашук, В. Штинько. Більше вибагливому читачеві та поціновувачу таланту українських письменників рідного краю про цих особистостей можуть сказати самі їхні тексти.

Отже, проблема формування канону класичної української дитячої літератури на волинському ґрунті є відкритою й актуальною упродовж тривалого часу з моменту її первинної актуалізації в загальнонаціональному обширі й дотепер, а відтак – на близьку та віддалену перспективи. Основні засади й концептуальне її вирішення сформулювала понад століття тому в програмній статті до першого щомісячного ілюстрованого дитячого журналу «Молода Україна» Олена Пчілка. Напрацьоване нею бачення подальшого розвитку літературного процесу в проекції на художню творчість для дітей стало визначальним орієнтиром творчої самоорганізації усіх наступних поколінь представників красного письменництва в локальному регіональному і глобальному всеукраїнському вимірах.

Проблема канонізації творчого процесу завжди була і залишається в полі зору й освітленні академічної науки, затребуваною та органічною – безпосередньо в самому всезагальному (колективному) акті творення й художньому дискурсі.

Література

1. Агеева В. Канон як мистецтво пам'ятати. *Агеева В. Апологія модерну: обрис XX віку: статті та есеї*. К.: Грані-Т, 2011. С. 62–83.
2. Баран У. Активний канон сучасної літератури для дітей та юнацтва: Захід та Схід. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. «Філологія. Літературознавство». 2014. Т. 239, Вип. 227. С. 8–12.
3. Баран У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва у світлі наукової критики. *Література. Діти. Час*: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. 2011. Вип. 1. С. 25–35.
4. Волинь літературна: наші сучасники : зб. матеріалів про письменників Волині, членів НСПУ / ред.-упоряд. Н. Горик. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 340 с.
5. Гнідець У. Канон літератури для дітей та юнацтва. *Слово і час*. 2014. № 8. С. 72–80.
6. Горбач Н. В. Література рідного краю: можливості та перспективи у початковій школі. *Logos. The results of scientific mind's development*. 2019. № 2. С. 50–54.
7. Гундорова Т. Літературний канон і міф. *Слово і час*. 2001. № 5. С. 15–24.
8. Дзюбишина-Мельник Н. Олена Пчілка в дискурсі дитячої субкультури. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Ін-т педагогіки НАПН України. 2010. Вип. 5. С. 105–110.
9. Зайцева К. Дитяча література у системі сучасного українського літературознавства. *Філологічні семінари*. 2013. Вип. 16. С. 305–310.
10. Качак Т. Сучасна українська література для дітей та юнацтва як зміст літературної освіти. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 161–165.
11. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. К. : Академвидав, 2018. 320 с.
12. Клочек Г. Літературна освіта в Новій українській школі: стратегія і тактика реформування. *Дивослово*. 2017. № 1. С. 7–11.
13. Ковбасенко Ю. Формування літературного канону та куррикулуму літературної освіти: світовий досвід і український шлях. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2011. № 9. С. 6–12.

14. Література рідного краю. Волинь: Хрестоматія 5–6 кл. / упоряд. : О. Кондратович, Л. Конкевич, Н. Мевлютова. Луцьк : Видавництво «Волинська обласна друкарня», 1999. 100 с.

15. Література рідного краю: збірник методичних матеріалів / укл. О. О. Рисак, О. П. Тирак, Г. М. Прихода. Луцьк : Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2000. 92 с.

16. Мартинюк М. Твори Олени Пчілки у формуванні моральних цінностей української дитини. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Леся Українка і родина Косачів в історії та культурі України та Волині*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 145-річчю від дня народження Лесі Українки, 24–25 лют. 2016 р. Луцьк, 2016. Вип. 57. С. 133–135.

17. Марченко Н. Література для дітей і юнацтва незалежної України (1991–2023 рр.): соціокультурний аспект. *Дитяча література: інтердисциплінарний дискурс*. 2024. Вип.1. № 1. С. 13–36.

18. Мацюк З. С. Волинські письменники у колі дитячого читання : хрестоматія для 5–6 класів. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 172 с.

19. Мовчан Р. Канон української класики, його функціонування в сучасній школі. *Дивослово*. 2018. № 12. С. 11–15.

20. Моренець В. Український літературний канон: міфи та реальність. *Наукові записки*. К.: ВД «КМ Академія», 2003. Т. 21. С. 9–17.

21. Новаківська Л. «Молода Україна» Олени Пчілки та її погляди на проблеми дитячого читання (2021). URL: <https://md-eksperiment.org/post/20211010-moloda-ukrayina-oleni-pchilki>.

22. Павлишин М. Канон та іконостас: літературно-критичні статті / М. Павлишин. К. : Час, 1997. 447 с.

23. Письменники Волині – дітям. URL: http://www.librcs.lutsk.ua/writers_to_children/.

24. Слижук О. Проблема шкільного літературного канону в методичній науці: аналіз стану дослідження. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. Вип. 36. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 84–88.

25. Стежина (Волинська читанка): навчальний посібник для початкової школи / Г. Г. Ковальчук, С. А. Коробчук ; худ. О. А. Качановський, І. М. Романюк. Луцьк : Вежа, 1997. 204 с.

26. Сучасна дитяча література Волині : навчальний посібник для учнів початкової школи / Уклад. В. В. Вітюк. Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2019. 320 с.

27. Сучасна література Волині для дітей : хрестоматія для учнів початкової школи / В. В. Вітюк, О. К. Данилюк. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. 400 с.

28. Сучасна література рідного краю: посібник серії «Шкільна бібліотека» для 5–7 класів закладів загальної середньої освіти / упор. Морщавка Ю. О. Х. : Соняшник, 2020. 336 с., іл. (Серія «Шкільна бібліотека»).

29. Уроки рідного слова. Письменники Волині – дітям / упоряд. М. М. Хомич. Луцьк : Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2003. 242 с.

♦ КЛАССИКА ♦

Олена ПЧІЛКА

(Косач-Драгоманова Ольга Петрівна)

(1849–1930)

Народилася 17 (29) липня 1849 р.
в м. Гадяч на Полтавщині.

© І. А. Шукіна, 2026

Українська письменниця, перекладачка, редакторка, видавчиня, фольклористка, етнографка, громадська діячка, перша жінка-академік (УАН, 1925).

Письменниця була тісно пов'язана з Волинню — і особисто, і творчо, і в громадсько-культурному сенсі.

Влітку 1868 року з чоловіком Петром Косачем виїхала у Звягель (Велика (етнічна) Волинь) до місця його служби, де, займаючись етнографією, записувала пісні, обряди, народні звичаї, збирала зразки народних вишивок. У Звягелі 25 лютого 1871 року народила дочку Ларису, яка ввійшла в українську та світову літературу як Леся Українка.

Навесні 1879 року Ольга Косач з дітьми приїхала в Луцьк до чоловіка, якого перевели сюди на посаду голови Луцько-Дубенського з'їзду мирових посередників. У Луцьку вона вступила в драматичне товариство; гроші, зібрані від спектаклів, використовувалися для придбання українських книг для клубної бібліотеки.

1879 – родина Косачів оселяється в селі Колодажне (нині Ковельський район). Маєток у Колодажному став важливим культурним центром Волині: тут збиралися письменники, науковці, громадські діячі. Тут Олена Пчілка прожила більшу частину свого життя.

1879–1893 – час постійного проживання Олени Пчілки в Колодажному; цей період найтісніше пов'язаний із Волинню.

1880-ті роки письменниця здійснює активну етнографічну діяльність на Волині: записує волинський фольклор (пісні, звичаї, обряди), досліджує народний одяг, вишивку і орнаменти Волині.

1879–1897 – у цей волинський період в Колодажному відбувається виховання дітей, зокрема, формування світогляду Лесі Українки.

1893 – після смерті чоловіка Петра Косача Олена Пчілка переїздить до Києва, але зв'язки з Волинню зберігаються.

1890-ті роки – періодично приїздить на Волинь, підтримує родинні й культурні контакти.

На честь Олени Пчілки названо Волинську державну обласну універсальну наукову бібліотеку в Луцьку. 2011 року поряд з головною книгозбірнею краю відкрито перший в Україні (і світі!) пам'ятник-погруддя Олени Пчілки.

Читайте про Олену Пчілку також тут:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Олена_Пчілка

<https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1898>

<https://ukrainianpeople.us/олена-пчилка-про-яку-ми-нічого-не-знаєм/>

Бібліографія

Олена Пчілка – дітям : [для мол. та серед. шк. віку] / О. Пчілка ; [упоряд.: В. Комзюк, Н. Пушкар ; мал. Л. Іванової]. Львів : Априорі, 2015. 76 с. : іл. (Серія «Априорі – дітям»).

Пчілка Олена. Годі, діточки, вам спати!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: для дошк. та мол. шк. віку / упоряд. та передм. О. М. Таланчук ; худож. І. І. Литвин. К. : Веселка, 1991. 334 с. : іл.

Пчілка Олена. Годі, діточки, вам спати! : вірші, оповідання, казки, фольклорні записи / О. Пчілка. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2016. 272 с. (Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах «Світовид». Серія третя. (Література XIX століття)).

Пчілка Олена. Котова наука: для дошк. та мол. шк. віку / упор. О. Маланий ; іл. І. Петринки. Луцьк : Завжди поруч, 2024. 36 с.

Пчілка Олена. Повне зібрання творів: у 12 томах. Том 1. Поетичні твори. Ліро-епічні твори / упоряд., комент. О. Пашук, С. Романов. Луцьк – Житомир : ТОВ «Наукова думка», 2025. 512 с., 8 с. іл.

Пчілка Олена. Зібрання творів: у 12 томах. Том 5. Твори для дітей та юнацтва / авт. передмови О. Пашук; упоряд., коментар: Ірина Шукіна. Луцьк – Житомир : ТОВ «Наукова думка», 2025. 1040 с., 16 с. іл.

До діточок

Годі, діточки, вам спати!
Час давно вже вам вставати!
Гляньте: сонечко сміється,
В небі жайворонок в'ється,
В'ється, радісно співає, –
Він весну вам сповіщає!
А весна та чарівниця
Щиро всім несе гостинця;
Пташка, рибка, звір на волі,
Божа пчілка, квітка в полі, –
Всі весною оживають,
Весну красну прославляють.

Весняні квіти

Весна чарівниця,
Неначе цариця,
Наказ свій послала,
Щоб краса вставала.
І проліски й травка,
Зелена муравка,
І кульбаба рясна,
Й фіалочка ясна,
Всі квіти весняні,
Веселі, кохані,
З-під листя виходять,
Голівки підводять
Од сну зимового
До сонця ясного!
Ті квіти дрібненькі,
Мов дітки маленькі,
Розбіглись у гаю;
Я їх позбіраю
В пучечок докупки –
Для мами-голубки!

Діточкам

Гайда, дітки, у садок!
Любо там та мило!
Скільки всяких там квіток
Сей рік уродило!
Повна рожа, мак чубатий,
Між кущами м'ята,
І барвіночок хрещатий
Стелеться до хати.
Там метелики і бджоли,
Пташки-щебетухи,
А в травиці скрізь навколо
Кузки-стрекотухи.
Сонце з неба світить, гріє,
Сяє, мов сміється,
І, як вільна пташка, мрія
До небес несеться.
Мрія, дітки, золотая –
З срібними крилами,
Вона вік ваш обгортає
Пишними квітками;
Вона в Бога вам благає
Щасний вік та долю,
Добрий розум, що придбає
Знання світа й волю!

Школярикове прощання

Як швидко літо проминуло!
Прийшла осіння пора.
Немов на крилах полинуло
Кохане літечко з двора!..
Садок марніє потихенько,
Пожовклі падають листки,
Вітрець не віє вже тепленько, –

Жене понурії хмарки.
Посох горошок на городі,
Мачок вже цвіт давно згубив,
Високий соняшник на грядці
Журливо голову схилив.

Марніє зілля на городі...
Марніють пізнії квітки...
Пора, пора рушати з дому,
Складати зшитки та книжки...

Положать мама у торбинку
Найкращі яблука, сливки,
Орішків спілих лісовеньких,
Знайдуться, мабуть, і грушки.

Піти ще соняшник зломити
Та на розвагу взять собі,
Хай не стоїть отам похилий,
Не зостається у журбі...

Готові коні... Прощавай же,
Домівко милая моя!
Коли б хуткій Різдво надбігло, –
Ах, знов тоді прибуду я!

Різдвяний сон

Приснився сон малій Марусі,
Що вже у білому кожусі
Прийшла сама
Бабусенька зима –
І рукавами в полі має,
Замети сипле-насипає.
Садки у інеї стоять,
Доріжкою санки риплять...
Маруся з братиком у хаті –
Тепер на волю не багаті,
Лиш ту собі утіху мають,
Що дивні квіти розглядають:

Ті квіти білі на шибках,
Мов у якихсь дивних садках,
Химерне листя розстилають.
І тільки всього... Сумно з хати
Марусі в вікна виглядати.

Аж ось!.. Невже то теє стане?

Різдво сьогодні нам настане?

Маруся «зірки» дожидає,
Усе на небо поглядає.
Зійшла ж і зірка в небесах
І засвітила по світах,
Звістила дивну новину:
«Прославте Господа-Дитину!..»
Колядники Різдво вітають,
Колядку голосно гукають:
«Ой дивнеє народження

Божого сина,

Його ж бо нам породила

Діва Марія!..»

Колядки хлопчики співають,
Старих, малих вони вітають.
Мала Маруся рветься з хати,
Свої дари хлоп'ятам дати...
Чи швидко милий сон справдиться, –
Різдво святее нагодиться?

Згуба...

«Мамо, дивись!.. Тії квіти,
Що на шибках тут були, –
Срібним морозом вибиті,
Дивні такі, – вже зійшли!

Вже їх нема!.. Ясний племінь
З печі по їх пак заграє,

Ранішній сонечка промінь
їх ще хутчіше забрав!..

Що ж то у нас, моя мамо,
Та не ведуться квітки?
Все ж в квітничкові пропало, –
Голі zostались грядки!

Квіти морозом побило
Ті, що в садочку цвіли, –
Сонечко ясне згубило
Ті, що з морозу були!»...

* * *

Новину для нас утішну
День вчорашній нам приніс:
Білі стріхи, білі призьби,
Біле поле, білий ліс.
Ліс стоїть такий поважний,
Мов дідусь старий та сивий,
Погляда на шлях широкий,
На просторі білі ниви.
Темні сосни та ялини
Простягли далеко віти
І поблискують на сонці,
Снігом-інеєм укриті.
Сніг глибокий привалив їх,
Темні сосни та ялини, –
Ледве можна простувати
Крізь байраки та долини.
Між дерев не обізветься
Ні звірина, а ні птаство, –
Та кортить узять ґранджолки
І піти в зимове царство.
Там бадьорістю подихать,
Побродити свіжим шляхом,

Чи з пагурочка спуститься,
Пролетіти бистрим птахом.
А після у теплу хату
З мандрювання повертати
І матусі любій-милій
Всі «пригоди» розказати!

Сніговий дід

Гляньте, що за чудасія!
Штука се уже – німецька:
Онде з снігу прекумедна
Постать зроблена мистецька:
Се не «баба», – дід носатий;
Капелюх на йому панський;
У руках держить брязкала
І жупан на йому хватський.
Все то так дітки моторні
Впоряжають, видумляють;
Он біжать уже на лижвах,
Привітання посилають:
«Будь здоровий, білий діду,
Та постій ще нам довгенько!
Поки з неба весняного
Сонце гляне веселенько!»

З гранджолками

Що за чудовая днина!
Сніг наче срібло блищить!
Вийшов веселий хлопчина,
Швидко з санками біжить.
Ох, ті санки-гранджолята!
Коней не треба до їх:
Роблять їх мудро хлоп'ята,
Треба прудких тільки ніг.

Ось вона й горка маленька, –
Ой, як униз я спущусь!
Наче та пташка швиденька,
Долі умить опинюсь.
Нуте лишень, хто зручніший?
Швидше котре збіжить?
Кепсько, – мороз все лютіший,
Носик з морозу щемить.
Ет, що там носик, дурниця! –
Ніжки щемлять, – от біда!..
Скинулась десь рукавиця,
Шпари заходять, – шкода!..
Ой, чи заходить вже сонце?..
Пізня така вже пора?..
Стукають мама в віконце,
Треба рушати до двора!

Пісенька

Гоп, скок веселенько,
Одиничка я у неньки;
Мене ненечка пестує,
Та смачненьким все годує;
Я ж матусю поважаю
І слухняна виростаю.
Гоп, скок, руки в боки,
Прилетіли три сороки,
Сіли вони на тинок,
Мене кличуть у танок.
У зеленому віночку,
На жовтенькому пісочку,
Як та кізка я стрибаю
І матусю звеселяю.
А сороки-цокотухи
Напилися варенухи,
Біля мене теж стрибають,
Різне птаство звеселяють.

«Дрібненькі грушки»
(Байка)

Галя з мамою в садочку
Груші в кошичок збирає;
Себто – мама більш пильнує,
Доня ж – тільки помагає.
– Що ж ти, Галочко, минаєш?
Он же, бачиш, у травиці
Ще грушок зосталось зо три.
– То, мамусенько, гнилиці!
– А отсі дві, онде, бачиш?
– То, мамусю, дуже дрібні!
Нащо нам грушки такі?
Та хіба ж такі ми бідні? –
Мама вмовкла та в травицю
Все пильненько поглядає,
Нахиляється й помалу
Груші в кошичок складає.
Літо любее минуло!
Ох, недовго пробуває!
Десь лиха зима взялася,
Снігом землю укриває!..
Вже й Різдво якомсь надбігло,
Ось і Святвечір у хаті,
Всі клопочуться, радіють
І убогі, і багаті.
На столі і пиріжечки,
І кутя, й узвар укупці, –
Все завдяки чи бабусі,
Чи матусеньці голубці!
Тож і Галя коло мами
їсть узварець, поживає;
З'їла зо дві, зо три грушки
Та уголос і питає:

– Де таких, матусю, добрих
Грушечок оце достала?
– А се тії, – каже мама, –
Що в садочку ти минала!..

Котова наука **(Байка)**

Котик Мурко находився,
Десь там лазив, наморився, –
Скочив на диван.
Ох, та й пишно ж як розлягся!
Як розкішненько простягся, –
Мов великий пан!
Зирк малий Петрусь на його,
На пестунчика отого,
І сказав йому:
«Ах, ти ж, Мурку! Ах, ледащо!
Чи тобі робить нема що
У дворі всьому?
А глядіть в коморі, в хижі
Та ловить шкідливі миші,
Стерегти добра?
Розпустився, розманіживсь,
Тільки спав би все та ніживсь!
Глянь, яка пора!»
Так Петрусик лихословив.
Мурко вислухав і мовив:
«Правда, далебі!
Вже ж, не добре лінуватись,
До роботи не прийматись, –
Се скажу й тобі:
Он – книжки твої ще в схові,
І завданки – не готові,
Що на завтра вчить.
Поки ходиш, ґави ловиш,

Та мені докори мовиш,
Міг би все зробить:
Міг би вивчить байку «Хмару»,
Чи зробить «задачок» з пару,
А хоч би і п'ять;
І що треба написати,
Все гарненько посправляти, –
Не байдикувать!»

Часто так і в нас буває:
Хтось там судить, дорікає,
Иншого займа;
А на себе озирнутись
Та швиденько схаменутись, –
То сього нема!..

Безконечна казочка

для маленьких діточок

Був собі баран та вівця,
Накосили вони стіжок сінця, –
А я знов почну з кінця:
Був собі баран та вівця
(і так далі, поки не докучить!).

Безконечна пісенька

Був собі журавель
Та журавочка,
Наносили сінця
Повні ясельця.
Наша пісня гарна й нова, –
Почнім єї, братця, знова:
Був собі журавель
Та журавочка...
(і так далі, «без кінця»).

Сосонка

(Різдвяне оповідання)

Недалеко від лісу стояла хатка. В тій хаті жив чоловік Максим з сім'єю; було в його четверо дітей, – найстаршому хлопчикові Івасеві було десять літ.

Ліс був такий гарний, навіть зимою не здавався сумним, бо проміж чорноліссям було там чимало й сосон, а вони завжди веселять око тим вічно зеленим убранням!

Недалеко від Максимової хати була одна сосонка – така-то вже хороша! Була вона не дуже велика, але й не маленька, саме мірненька, та така зграбнесенька, круглесенька, зелені глиці аж сяють, а молоді пагонки як свічечки стремлять, прості та ясні.

Красує сосонка. Прийшла осінь сумна, прийшла зима люта, а сосонці байдуже! Сусідки її, березки та липки, стоять такі сумні та бідні, листячко з їх геть облетіло, а сосонка мовби ще кращою здається проміж сумних товаришок.

Отож і запишалась вона, – каже березкам та липкам:

– А що? Де ваші кучері гарні та рясні? Стоїте деркачами! Ох, що то за хороша річ, як хто шляхетного роду! Нема в світі як ми, сосни! Ой світе мій, яка ж я гарна та велична!

Величається сосонка, аж тут прилетіла сорока. Сіла в неї на гілці та й каже:

– Че-че-че! Чекай, чекай!..

А чого чекати – не каже...

Тим часом сорока таки знала, що казала: вона, бачите, була на подвір'ї в дядька Максима й бачила, як Максим сани ладив; чула й те, як Максим говорив Івасеві, що поїде зрубає сосонку та повезе на продаж.

Так воно й сталося. Запріг Максим коня, під'їхав до тієї сосонки, зрубав її, бо вона була сама найпридатніша, та й повіз на торг.

І синок Івась упросився з ним (бо то не дуже далеко було). Одягся Івась, мати дала свої чоботи й онучки добрі; сидить

Івась у санках, добре йому, і сосонку рукою придержує на гранджолах. Нічого не знає сосонка, куди це її везуть, тільки гілочками стріпує, як підскачуть де санки дорогою.

Приїхали в город і стали там, де й інші люде стояли з ялинками та з сосонками; багато там їх, тих деревців було, бо то саме Різдвяні святки були (якраз проти Нового року); багатші пани купували ті зелені деревця, щоб становити їх у хаті та вбирати на втіху дітям. Чи то ж не втіха справді? Тут зима біла, все снігом укрите, а тут тобі зелене деревце стоїть у хаті, убрате та освічене – зеленіє!..

Еге ж! Ото з такою думкою, щоб купити деревце, підійшла й до нашої сосонки якась-то підстаркувата жінка, либонь, нянька, з двома паненятами. Щебечуть дітки; а нянька тільки глянула на господаря, та й гукає:

– Чи се ви, куме Максиме?

– Та я ж, – каже Максим.

От розговорилася нянька та зараз і сосонку купила. Сказала потім везти деревце до її панів. Приїхали. Сосонку внесли в горниці, а Максим заїхав у двір. Нянька, бачите, закликала Максима в кухню, трохи погрітися, чаєм його заходилась приймати. Бо хоч вона вже й городянка була, та колись у сусідньому селі жила, так ото й кумою була Максимові. Таки ж не подоба цуратися! Приймала нянька, як могла; Івасеві дуже доброго бублика дала.

Поснідали трохи. Тоді Максим, подякувавши за хліб та сіль, подався в город деякі справи справляти. А хлопця свого Івася в куми залишив.

Коли вже надвечір приходить Максим та й журиться.

– Все, – каже, – справив, купив, що треба було, а тільки з чобітьми лихо: ще перед святками дав шити, а вони й досі не пошиті! Сказав швець, на завтра будуть нехибно готові; та чи то ж не досада – завтра знов по їх приїздить? Хотілось би на Новий рік дома побути!

Нянька й почала вмовляти Максима, що вона попросить панів, щоб дозволили йому переночувать у їх у дворі.

– Вам, куме, – каже нянька, – вигідніше так буде. А Івасеві ж то яка втіха буде! Я попрошу панів, щоб пустили його в горниці подивитись на сосонку, – сьогодні ж її вбиратимуть.

Зосталися наші.

Сидить Івась та й думає: «Як там вони ту сосонку вбиратимуть?.. Що то за диво таке буде!..»

Аж і справді «диво» предивне побачив Івась! Як повела його ввечері нянька в покої, та як став він на порозі тієї панської світлиці, та як глянув він на ту сосонку, то аж оторопів!

Світе мій ясний! Івась навіть не пізнав своєї сосонки! Вся вона сяє свічками, ліхтариками, все гілля обчіпляє яблучками, якимись цяцками, червоними, синіми, золотими, аж у очах мигтить! Під сосною, на примості, стоять ляльки, коники, щось таке ще... А ось кругом сосонки почали ходять такі дивні діти – чи, може, то живі ляльки? Такі гарні, кучеряві, так штучно повбірані... Що се таке?.. Чи сниться, чи справді діється?..

А сосонка стоїть, сяє – як зоря в небі! Ну, й тішилася ж вона!

– От, – каже, – моє щастя прийшло! Я таки знала, що не проста доля мені судилася!.. Боже, як же гарно, як любо! Як усі вихваляють! От коли б то липки побачили!

Та не довго втішалася гарна сосонка: ще свічки не догоріли до останку, а вже їх погасили (боялися, щоб не було чадно, як почнуть курити недогарки). Далі почали здіймати з сосонки її покраси. Все, все поздймали, – ласощі, цяцки, забавки!.. Зосталося тільки те, чого не зауважили або щось нікому не потрібне більше: якісь ланцюжки з паперу та деякі дрібниці...

Стоїть сосонка, розібрана, темна, дивується, ради собі не дасть: що се таке?.. Її розібрали? За неї зовсім не дбають?!

Се була правда, – за неї ніхто більше не дбав. Всі зайнялися тими лакоминками та цяцками, що поздймано з неї. Все те було поділено поміж дітьми. Навіть Івась добув, з ласки няньчиної та малої панночки, скільки золотих горіхів, червоних яблук, цукерків у кошичку маленькому, солодкого коника і паперову золоту рибку! Боже мій, чи то ж не втіха?

Аж уночі снилось Івасеві те свято та осяяна сосонка, – все те диво, що він бачив.

Другого дня вийшов Івась на подвір'я до батька, а батько вже коня запряга. Бачить Івась, – виволокли слуги з будинку сосонку й кинули її надворі, біля дровітні; сказали, що вдень багато гостей буде, то не потрібно, щоб таке чепірадро в світлиці стояло.

Лежить бідна сосонка, розчепірівши те обдерте гілля... Вчора вона була така велична, а тепер?.. Глянув Івась та аж йому шкода стало. Не знав він того, що й з людьми часто так буває!

Дививсь, дививсь Івась, та й заманулось йому взяти додому тую сосонку; на ній пак були ще недогарки, стреміло кілька золотеньких цяцьок, обривків ланцюжків паперових. «Можна дома показати, а як ще те почіпляти, що пани дали, ото-то здивуються наші! – думає Івась. – Куди пак! Яблучка та золоті горіхи на сосні, – аж п'ять, – чи в хуторі таке бачили?»

Спитали в двірника, чи не можна б узяти сосонку?

– Та можна, – каже, – нащо вона тепер здалась? Тепер вона нікуди не годна!

Як то було сосонці слухати отаке?!

Поїхали наші, повезли сосонку до свого двора. От уже й до лісу під'їхали; всі дерева так дивуються: що се таке з сосною сталося? Стовбурець управлений в перехрестя, на вершку золота зірка стремить!..

– Подивіться, – каже березка, – які на ній ланцюжки рожеві!

– Ет, – цвірінькнув снігирчик, – не хотів би я й ланцюжків, хоч би й рожевих! Нема в світі [нічого кращого], як воля!

Приїхали наші, втягли сосонку в хату. Гомін такий знявся! Івась розповідає, показує цяцьки, діти всі щебечуть, дивуються!.. А ввечері Івась таки почепив на сосонку все, що мав, ще й недогарків кілька позоставив запалив. Ото так утіха була малим!

Та не довго й тут була шана сосонці: через день діти втягли її на двір і поставили коло порога. Нічогісінько вже на

ній не було!.. Єдину втіху мала вона в тім, що розповідала горбичкам, які сідали їй на гілочки, яка то їй честь була у панів того вечора!..

А згодом побачила сосонка, що стала вона сохнути, жовкнути...

Одного дня Іван і каже батькові:

– Тату, порубайте вже сосну на дрова, бо вже вона пожовкла!

А батько одказує:

– Нащо її рубати! Краще я поставлю її замість віхи, отам, на дорозі, бо тепер раз у раз метелиця дорогу замітає; вже нащо я дорогу знаю, і то вчора блудив. Нехай хоч сосонка для прикмети на дорозі стоїть.

Поставили ж сосонку на полі, при дорозі. Стоїть вона, людям дорогу показує.

Одного разу їде Івась у санках з батьком та й каже їй:

– Бувай здорова, сосонко! Уже я з дому від'їжджаю! Прощай!

«Що се таке? Чого він прощається?» – дума сосонка.

А воно й справді те було, що Івась від'їжджав. Приїхала якось до них Максимова кума, ота нянька, та й почала казати, що її пани шукають хлопця до послуги в горницях, і що добре було б віддати в ту службу Івася; намовляла, що він собі одежі й грошеньт заслужить та й в люде потроху вийде. Як почала вмовлять, то й одвезли ото Івася, за яким часом, на службу до панів.

Та щось не дуже-то йому на тій службі повелось. Не сподобалось йому... Перше всього ймення йому перемінено: був він Івась, а то став уже «Ванька»; потім дали йому таку вузьку та тісну одежину, посадили в прихожій, а часом пошлють куди. Туряють Івася пани, штурхають у потилицю слуги. Одно слово, за попихача в усіх. Одного разу старший слуга так побив Івася за якісь панові чоботи, що Івась довго плакав... А другого разу горнична за ножі набила...

«Ні, годі сього!» – зважив сам собі Івась і задумав утекти. Була Масниця, був у панів великий бенкет; у будинку знявся

такий шарварок, що ніхто й не зауважив, як зник Івась. Огляділися потім: «Де Ванька? Покличте Ваньку!» А «Ваньки» вже й сліду нема, – за містом уже!

Іде Івась; уже він далеченько в полі опинився, вже не боїться, що ось-ось наженуть!.. І так йому любо, що то він на волі, – навіть нехолодно здається, дарма що й сніжок іде. Просторо так навкруги, повітря таке чисте та біло, біло так усюди!..

Але ж от погано, що починає смеркати, та й сніг дедалі більший та більший, та ще й вітер його крутить, аж іти тяжко. Мете... Ох, Боже мій, та де ж вона, та дорога? Лишенько! Збився Івашко з дороги! Кидається він то в той, то в той бік, сльози рвуться з очей, бо нічого не вдіє! Не знає вже, де він і що... Може, воно недалеко від дому, а може, – зовсім не туди він іде, куди слід! «Боже мій! – плаче Івась, – що ж се зі мною буде? Замерзну я в полі!» (А вже й так ноги дуже померзли!) Плаче бідний Івась: крізь завірюху нічого перед собою не баче. Коли се дивиться – щось мріє... Перше злякався, – думав, що вовк; коли ні – то дерево... Боже мій, та се ж та сосна, що батько Івасів поставив; он і друга віха!.. Зрадів Івась, де в його й сила знов узялася. Бреде через замети. О, тепер він уже знає, куди йому держать! Тепер він доб'ється додому.

Добився! Ось і хата його. Дома ще не сплять, у хаті світиться, – вечеряють, либонь. Підійшов Івась під двері, боїться й у хату йти, щоб не сварили, що втік. Почула мати:

– Цитьте, – каже, – діти, мовби щось плаче, чи що!

– Та то вітер у комені, – каже батько.

– Та ні, бо таки не вітер...

Коли відчинили двері, аж то Івась у снігах!.. До нього, питають:

– Що се таке?.. Звідкіля се він?..

А він ледве промовляє за слізьми:

– Я покинув... Я не можу там бути... Там мене б'ють усі!.. Я не можу!

Що ти будеш казати дитині, як воно отаке бідне, плаче, тремтить, руки подубли!..

– Моя доленько! – скрикнула мати, роздягаючи Івася та придивляючись до його при світлі. – Та як же ти змарніло! Яке ж то тобі лишенько було!..

Відігріли Івася, нагодували, положили спати на печі.

Другого дня встав Івась, виспаний, та такий радий, що то він дома, на волі! Ніхто його не ганяє, ніхто стусанів не дає!.. Побіг з братом Андрійком надвір, а далі в лісок та на поле. А за околицею вже й дорогу свіжу протерто, – саме на торг люди їхали. Побігли хлоп'ята з ґранджолятами тією дорогою. Ось і сосонка знакомита!

– Спасибі тобі, сосонко! – каже Івась. – Адже якби не ти, то я був би замерз!

– А бач, – каже сосонка, – а ти казав, щоб мене на дрова порубали! А от якраз я тобі в пригоді стала!.. Та й двірник помилився; казав, що я ні на що не здатна, – а ось дарма, що я поживкла, проте здаюся на користь!

Похитується сосонка, думоньку гадає... Прилетіли до неї пташки, вона й каже їм:

– Полетіть до моїх сестричок та розкажіть їм про всю пригодоньку мою!..

На хуторі

У хаті в селянина Остапа та його жінки Ганни – радість: найшлося телятко теї ночі. Вони внесли його в хату, бо мороз був великий, і воно могло й замерзнути в хліві...

– Мінічка, миня! – примовляла Ганна, гладячи телятко. – Яке ж воно гарненьке! – додала молодиця, весело дивлячись на чоловіка. – Ото вже тішитиметься Івасик, як прокинеться!

Ганна поглянула на піл, там спав її первенчик, – гарненький, білоголовий хлопчик Івась.

Телятко ледве держалося на ногах та дивилось карими добрими оченятами, поводячи вухами. Остап сів на лаву, уперся руками в коліна і поглядав то на теля, то на піл, на Івася. На молодому виду в Остапа сяяла втіха, сірі очі наче сміялись,

одсвічуючи в собі щасливу думку. Ганна побігла і через якусь хвилину вернулася з оберемком соломи в руках.

– Ти ж гляди, потихеньку! Не роздави телятко, – пожартував Остап.

– Отаке й вигидає, – засміялась Ганна.

Положила коло печі соломі, нахилилась до телятка, а воно підняло мордочку і стиха заревло.

– Еге, бач яке! Уже й за матір'ю скучило! Мінічка, миня! – ласкаво говорила Ганна та гладила по голові телятко.

А ось прокинувся Івасик.

– Вставай, синоньку, вставай, – мовила йому мати, – у нас уже миня є!..

Білява голівка з заспаними сірими оченятами цікаво нахилилась уперед, і зразу рожеве личко Івасикове неначе промінням сонячним освітілось. Івасик хутко спустив ніжки на долівку і побіг до матері.

– А де ж вона, та миня? – пита хлопчик.

– Онде, серденько, під печею, – показувала мати, – бачиш, яка маленька! Ось я тобі завтра молозива зварю.

Ганна вибиралась до корови, а Івасик усе заглядав до телятка.

– А я буду телятко в череду гонити? – питав Івась.

– Будеш, сину! – обізвався Остап. – Я ж тобі на літо бриля сплету, а мати пошіє торбинку на хліб, – і будеш пастухом.

– А щоб ти на полі не скучав, то батько виріже тобі з очерету дудочку, то ти будеш грать, – додала усміхаючись Ганна.

– А миня не б'ється? – спитав Івасик.

– Попробуй, сину! – Остап взяв ззаду за рученята Івасика й стиха штовхнув до телятки, промовляючи: «Баран-баран – буц!»

Івасик наставив своє маленьке чоло, злегка доторкнувшись до чола теляткового, і по хаті, як дзвінок, залунав срібний сміх.

Телятко трохи злякалось, повело вухами й заревло.

– Му-у-у! – передражнив Івасик телятко, а потім, присівши коло його, взяв соломинку й почав водить по мордочці телятковій.

– Тепер годі, Івасю, – сказав Остап, саджаючи на коліна до себе сина, – миня, бач, боїться тебе; нехай вона лежить на соломці, гріється. А ти вмийся, Богу помолися, – он швидко куліш звариться, то снідати будемо!

– Мамо, я хочу перепічки, – сказав Івась. – Буде, мамо, перепічка?

– Ні, Івасю, – сказала Ганна, ставлячи до полум'я горщик з водою, – завтра буду хліб пекти, то завтра й перепічку спечу.

– А молозива коли дасте?

– І молозива завтра.

– Ага! Мені мама завтра молозива зварять, – прицмокнувши язичком, сказав Івась, повернувшись до батька.

– Ні, то мені буде молозиво, – дражнячи сина, пожартував, усміхаючись, Остап.

– Ні, мені!

– Та кажу ж тобі, синку, що мені буде молозиво, а тобі тільки перепічка.

– Мамо, що то тато кажуть? Що їм буде молозиво! – промовив Івась уже мало не крізь сльози.

– Та то, Івасю, тато так собі говорить, жартами тебе хоче трошки подратувати! – заспокоїла Ганна Івася. – І навіщо, справді, дратувати дитину, – докірно додала мати, – так наче й сам маленький!

– Мені молозива, а Івасеві перепічка, – все-таки дражнив-ся Остап.

В сірих оченятах Івася блиснули сльози; він якось жалібно подивився на батька, далі на матір і, тихенько злізши з колін Остапових, кинувсь до матері, ухопився рученятами за спідницю, уткнув голівку матері в коліна і заплакав на всю хату.

– От-таки додратувався, – палко сказала Ганна Остапові, насупивши чорні, тоненькі брови.

– Івасю! Та то ж я умисне це сказав, хотів трошки тебе по-дратувать. Я ж думав, що ти вже великий «парубок»! Ну, годі ж, годі, синочку, цить! Та не плач-бо, а то, дивись, і миня плаче.

Івась, хлипаючи, з-під лоба подививсь мокрими оченятами на телятко, потім якось несміливо на батька, що стояв уже в свитці, з шапкою в руках на дверях, налагодившись подивитися до снідання на своє хазяйство. Остап покивав Івасикові весело головою й вийшов з хати, а Ганна пригорнула до себе Івася і почала цілувати та заспокоювати щирими словами любу дитину:

– Ось цить, ось не плач, буде тобі й перепічка, й молозиво!

Умовк Івасик, як на те, – умовкло й телятко. Чи знало воно, скільки втіхи принесло в ту хату?

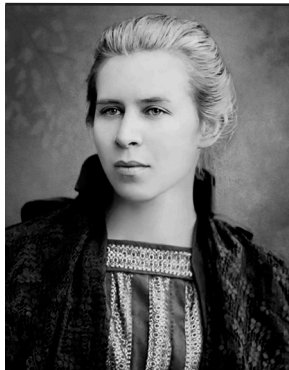
Знов тиха радість сяяла в хаті.

Леся УКРАЇНКА

(Косач Лариса Петрівна)

(1871–1913)

Народилася 13 (25) лютого 1871 р.
в м. Звягель на Великій Волині.

© О. А. Вісич, 2026

Видатна українська поетеса, драматургиня, перекладачка та громадська діячка.

Народилася на Волині в інтелігентній родині (мати – Олена Пчілка).

Дитячі роки Лариси Косач минули теж на Волині: у Звягелі (1871 – весна 1879), Луцьку (весна 1879 – травень 1882), в селі Колодяжне (з травня 1882) під Ковелем.

Волинь посідає особливе місце в житті та творчості Лесі Українки – це простір її дитинства, формування світогляду та художнього мислення.

В родинному гнізді Косачів у селі Колодяжне (нині Ковельський район) Леся Українка проживала в дитячі та юнацькі роки, з перервами на лікування й подорожі. Колодяжне стало для неї місцем духовного становлення, домашньої освіти, перших літературних спроб. Востаннє Леся Українка відвідала Колодяжне 1907 року.

Волинь була для письменниці простором утвердження української мови як мови мислення й творчості, місцем знайомства і спілкування з національно свідомою й орієнтованою інтелігенцією, яка відвідувала Колодяжне (О. Кобилянська, М. Комаров, О. Левицький, М. Лисенко, М. Старицький, І. Франко та ін.).

Саме на Волині Леся Українка почала систематично писати вірші, займалася перекладами, вивчала фольклор, міфологію, народні вірування. Волинська природа, ліси, озера, народні легенди стали джерелом образів для багатьох її творів. Найяскравіший приклад – драма-феєрія «Лісова пісня» (1911), дія якої розгортається у волинських лісах, а прототипами стали люди й місцини поблизу Колодяжного та озеро Нечимне.

Луцьк, Ковель (з околицями), Скулин, Білін, урочище Нечимне – міста, села й місцевості, які Леся Українка відвідувала під час перебування на Волині.

1879–1893 роки – ключовий волинський період життя Лесі Українки: час дитинства, юності та формування її як поетеси.

Читайте про Лесю Українку також тут:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Леся_Українка

<https://lesyaukrainka.com/>

<https://www.l-ukrainka.name/uk/>

Бібліографія

Леся Українка – дітям / Леся Українка ; [упоряд. Д. Іваницька ; худ. оформ. О. Модли]. Львів : Априорі, 2016. 64 с. : іл. (Серія «Априорі – дітям»).

Українка Леся. Біда навчить : казка / Леся Українка ; худож. Є. Рудюк. Луцьк : Сні Старого Дуба, 2016. 32 с. : іл.

Українка Леся. Біда навчить : казка : для мол. шк. віку / Леся Українка ; [упоряд.: В. Комзюк, Н. Пушкар] ; худож. П. Гулін. Ювіл. вид. Ковель : Ковельська міська друкарня, 2016. 16 с. : іл.

Українка Леся. Вишеньки-черешеньки : вірші для дітей мол. та ст. шк. віку / Леся Українка ; худож. В. Михальська. Луцьк : РТ МКФ «Християнське життя», 2003. 16 с. : іл.

Українка Леся. Лелія : казка для дітей / Леся Українка. Луцьк : Надстир'я, 2002. 16 с. : іл.

Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 5: Поетичні твори. Ліро-епічні твори / ред. О. Вісич, С. Кочерга ; передм. С. Романов ; упоряд., комент. С. Романов, О. Кицан, М. Моклиця та ін. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 928 с., 24 с. іл.

Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 6: Художня проза / ред. В. Агеева ; передм. О. Полюхович ; упоряд., комент. С. Кирилюк, В. Сірук. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 624 с., 16 с. іл.

Надія

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянуть іще раз на рідну країну,

Поглянуть іще раз на синій Дніпро, –
Там жити чи вмерти, мені все одно;

Поглянуть іще раз на степ, могилкі,
Востаннє згадати палкі гадкі...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

Вечірня година

(Коханій мамі)

Уже скотилось із неба сонце,
Заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
Усе заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
При місячєньку та й заспіваю.
Як же тут гарно, як же тут тихо, –
В таку годину забудеш лихо!
Кругом садочки, біленькі хати,
І соловейка в гаю чувати.
Ой чи так красно в якій країні,
Як тут, на нашій рідній Волині!
Ніч обгорнула біленькі хати,
Немов маленьких діточок мати,
Вітрець весняний тихенько дише,
Немов діток тих до сну колише.

* * *

Вже сонечко в море сіда;
У тихому морі темніє;
Прозора, глибока вода,
Немов оксаміт, зеленіє.

На хвилях зелених тремтять
Червонії іскри блискучі
І яким огнем миготять,
Мов блискавка з темної тучі.

А де корабель наш пробіг,
Дорога там довга й широка
Біліє, як мармор, як сніг,
І ледве примітно для ока.

Рожевіє пінистий край;
То іскра заблисне, то згасне...
Ось промінь остатній!.. Прощай,
Веселе сонечко ясне!

Колискова

Місяць яснасенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.

Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.

Тяжка годининько!
Гірка хвилинько!
Лихо не спить...

Леле, дитинонько!
Жить – сльози лить.

Сором хилитися,
Долі коритися!
Час твій прийде
З долею битися, –
Сон пропаде...

Місяць яснесенький
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

* * *

Хотіла б я піснею стати
У сюю хвилину ясну,
Щоб вільно по світі літати,
Щоб вітер розносив луну.

Щоб геть аж під яснії зорі
Полинути співом дзвінким,
Упасти на хвилі прозорі,
Буяти над морем хибким.

Лунали б тоді мої мрії
І щастя моє таємне,
Ясніші, ніж зорі яснії,
Гучніші, ніж море гучне.

Давня весна

Була весна весела, щедра, мила,
Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
За нею вслід співучії пташки!

Все ожило, усе загомніло, –
Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло, –
А я лежала хвора й самотна.

Я думала: «Весна для всіх настала,
Дарунки всім несе вона ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
Мене забула радісна весна».

Ні, не забула! У вікно до мене
Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
Посипались білесенькі квітки.

Прилинув вітер, і в тісній хатині
Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині,
І любий гай свій відгук з ним прислав.

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

* * *

Стояла я і слухала весну.
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну
То знов таємно-тихо шепотіла.

Вона мені співала про любов,
Про молодощі, радощі, надії,
Вона мені переспівала знов
Те, що давно мені співали мрії.

* * *

Соловейковий спів навесні
Ллється в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,
І весняні квітки запашні
Не для мене розквітли у гаю, –
Я не бачу весняного раю;
Тії співи та квіти ясні,
Наче казку дивну, пригадаю –
У сні!..

Вільні співи, гучні, голосні
В ріднім краю я чути бажаю, –
Чую скрізь голосіння сумні!
Ох, невже в тобі, рідний мій краю,
Тільки й чуються вільні пісні –
У сні?

Веснянка

(Сестрі Олесі)

Як яснее сонце
Закине свій промінь ясний
До тебе в віконце, –
Озвись на привіт весняний,
Олесю, серденько,
Співай веселенько!
Весняного ранку
Співай, моя люба, веснянку!

Як бідну первістку,
Дочасну, морози поб'ють
І кущик любистку
Холоднії роси поллють, –
Не плач, моя роже,
Весна переможе!

Весняного ранку
Співай, моя люба, веснянку!

Як дрібнії дощі
Заслонять нам світ навесні,
Як нам молодощі
Пов'ються у хмари сумні, –
Не тратьмо надії
В літа молодії!
Весняного ранку –
Співаймо, сестрице, веснянку!

На літо зелене
Поїду я геть в чужий край,
Згадай же про мене,
Як підеш по квіти у гай.
Спогадуй, Олесю, –
Сестру свою Лесю!
Весняного ранку
Даю тобі сюю веснянку!

Вишеньки

Поблискують черешеньки
В листі зелененькім,
Черешеньки ваблять очі
Діточкам маленьким:

Дівчаточко й хлоп'яточко
Під деревцем скачуть,
Простягають рученята,
Та мало не плачуть.

Раді б вишню з'їсти,
Та високо лізти,
Ой раді б зірвати,
Та годі дістати!

«Ой вишеньки-черешеньки
Червонії, спілі,
Чого ж бо ви так високо
Виросли на гіллі?»

– «Ой того ми так високо
Виросли на гіллі, –
Якби росли низесенько,
Чи то ж би доспіли?»...

В дитячому крузі

* * *

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

* * *

Літо краснее минуло,
Сніг лежить на полі;
Діти з хати виглядають
В вікна... шкода волі!

Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта? –
Все вони питають. –

Он все поле сніг завіяв,
Хоч не йди із хати!
У замкнуті дивись вікна,
Ніде й погуляти!

Сніг з морозом поморозив
Всі на полі квіти...
Десь зима та не скінчиться!» –
Нарікають діти.

Ждіте, ждіте, любі діти!
Літо знов прилине,
Прийде мила годинонька,
Як зима та згине;

І заквітне ваше поле,
І зазеленіє, –
Знов його весна прекрасна
Квіточками вкриє.

* * *

«Мамо, іде вже зима,
Снігом травицю вкриває,
В гаю пташок вже нема...
Мамо, чи кожна пташина
В вирій на зиму літає?» –
В неньки спитала дитина.

«Ні, не кожна, – одказує мати, –
Онде, бачиш, пташина сивенька
Скаче швидко отам біля хати, –
Ще зосталась пташина маленька».

«Чом же вона не втіка?
Нащо морозу чека?»

«Не боїться морозу вона,
Не покине країни рідної,

Не боїться зими навісної.
Жде, що знову прилине весна».

«Мамо, ті сиві пташки
Сміливі, певне, ще й дуже,
Чи то безпечні такі, –
Чуєш, цвірінькають так,
Мов їм про зиму байдуже!
Бач – розспівалися як!»

«Не байдуже тій пташці, мій синку,
Мусить пташка малесенька дбати,
Де б водиці дістати краплинку,
Де під снігом поживку шукати».

«Нащо ж співає? Чудна!
Краще шукала б зерна!»

«Спів пташині потіха одна, –
Хоч голодна, співа веселенько,
Розважає пташине серденько,
Жде, що знову прилине весна».

* * *

Тішся, дитино, поки ще маленька,
Ти ж бо живеш навесні,
Ще твоя думка літає легенька,
Ще твої мрії ясні.

Мрія полине із думкою вкупці
Геть у далекі світа, –
Крил не втинай сизокрилій голубці,
Хай вона вільно літа!

Чи пам'ятаєш ти казку-дивницю,
Як то колись принесла
Тую цілющу-живущу водицю
Дрібна пташина мала?

Їй не страшні були дикі простори,
Скелі і хвилі морські,
Перелітала найвищії гори, –
Мала крильцята прудкі.

Так твоя думка швиденько полине,
Тільки їй волю даси,
І принесе з чарівної країни
Краплю живої роси.

І як приступить журба невсипуща
Та до серденька твого, –
Тая росиця цілюща-живуща
Буде жити його.

Хай же та мрія із думкою вкупці
Лине в незнані світа, –
Крил не втинай сизокрилій голубці,
Хай вона вільно літа!

* * *

Як дитиною, бувало,
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце біль доходив,
Я собі вставала тихо.

«Що, болить?» – мене питали,
Але я не признавалась –
Я була малою горда, –
Щоб не плакати, я сміялась.

А тепер, коли для мене
Жартом злим кінчиться драма,
І от-от зірватись має
Гостра, зловна епіграма, –

Безпощадній зброї сміху
Я боюся піддаватись,

І, забувши давню гордість,
Плачу я, щоб не сміятись.

Казка про Оха-Чудодія

В тридев'ятім славнім царстві,
де колись був цар Горох,
є тепер на господарстві
мудрий пан, вельможний Ох.

Сам той Ох на корх заввишки,
а на сажень борода,
знає край і вдовж, і вширшки,
і кому яка біда.

Чи хто правий, чи неправий,
чи хто прийде сам, чи вдвох, –
всіх приймає пан ласкавий,
тільки треба мовить: «Ох!»

На зеленому горбочку
спершу він людей приймав,
потім сів у холодочку,
звідти голос подавав.

А як з ранку та й до ранку
стали люди обридатъ,
Ох зробив собі землянку,
Оха більше не видать.

Але хто те місце знає,
де трухлявий пень і мох,
той приходить і волає
або й тихо каже: «Ох!»

Хоч би навіть ненароком
теє «ох!» промовив ти,
знай, що вилізе те боком, –
воріття вже не знайти!

Бо затягне з головою
трясавиця мохова
і з душею, ще живою,
під землею похова.

Під землею ж там – палати,
де вельможний Ох сидить,
гарні, пишнії кімнати,
срібло-злото скрізь ряхтить;

дорогії самоцвіти,
наче зорі, миготять,
скрізь заморські дивні квіти;
по клітках пташки сидять;

золотії грають рибки
в кришталевих скриньочках;
і ведмеді ходять дибки
в рукавичках, жупанках.

Враз тебе там обморочать
блиск і пахощі міцні,
попугаї заторочать
приказки якісь дивні.

І безглузді очі втупить
в тебе рибка, мов чига...
Тут ведмедів гурт обступить,
кожен лапу простяга, –

той бере тебе за руку,
той торкає за плече;
боронь Боже ворухнутись! –
кров одразу потече.

Бо крізь білі рукавички
враз проб'ються пазурі
гачкуваті, мов гаплички, –
так і вп'ються, мов щурі.

Тож, коли вже раз попався, –
наче в пастку бідна миш, –
то сиди, мов прикувався,
не рушай, мовчи та диш!

Вийде Ох: «Вітай в гостині!
Чи волієш нам служити?
Чи волієш, може, нині
головою наложити?»

Скажеш: «Я служити не згоден», –
зараз цок тебе в лобок,
якщо ти носить не годен
рукавички й жупанок.

Стань на службу – подарують
рукавички й жупанець,
привітають, пошанують, –
тільки ж там тобі й кінець!

Вічно будеш пробувати
у підземному дворі,
більш тобі вже не видати
ані сонця, ні зорі.

Де торкнешся – всюди брами,
під замком та під ключем...
Десь далеко хтось часами
озивається плачем.

Спів на плач відповідає,
плач на спів, так без кінця...
Кажуть, бранка там ридає,
жде юнака-молодця;

коло неї там Жар-птиця
співом душу потіша,
та сумна міцна темниця,
смутна в дівчини душа.

Якби хотів їй волю дати
хто з хоробрих юнаків,
мусить перше розрубати
сімдесят ще й сім замків...

Вже вам казка обриває?
Що ж! хто має «кладенець»,
хай замки ті розрубає, –
буде казочці кінець!

Біда навчить **(Казка)**

Був собі горобець. І був би він нічого собі горобчик, та тільки біда, що дурненький він був. Як вилупився з яйця, так з того часу нітрошки не порозумнів. Нічого він не тямив: ані гніздечка звити, ані зерна доброго знайти, – де сяде, там і засне; що на очі навернеться, те і з'їсть. Тільки й того, що завзятий був дуже, – є чого, нема чого, а він вже до бійки береться. Одного разу літав він з своїм товаришем, теж молодим горобчиком, по дворі в одного господаря. Літали вони, гралися, по смітничку громадили та й знайшли три конопляні зернятка. От наш горобчик і каже:

– Мої зернятка! Я знайшов!

А чужий і собі:

– Мої! коли мої! коли мої!

І почали битися. Та так б'ються, та так скубуться, аж догори скачуть, аж пір'я з них летить. Бились, бились, поки потомились; сіли один проти одного, надулись і сидять; та вже й забулись, за що була бійка. Коли згадали: а де ж наші зернята? Зирк, аж зернят вже й нема! По дворі ходить курка з курчатами, квокче та промовляє:

– Дурні бились, а розумні поживились, дурні бились, а розумні поживились!

– Що ти кажеш? – питають горобці.

– Та то я дякую вам, що ви такі дурні. От поки ви здуру би-
лись, то я з моїми курчатками поснідала вашими зернятками!
Що-то, сказано, як хто дурний!.. Нікому було вас бити та вчити!
Якби вас хто взяв у добру науку, то, може б, з вас і птахи були!..

Чужий горобчик розсердився за таку мову.

– Вчи своїх дурних курчат розуму, а з мене й мого розуму
досить! – підскочив, тріпнув крильцем, цвірінькнув та й геть
полетів. А наш горобчик залишився і замислився.

«А правда, – думав він, – краще бути розумним. От, курка
розумна, собі наїлася, а я мушу голодний сидіти».

Подумав, подумав та й почав просити курку:

– Навчіть мене розуму, пані матусю! Ви ж такі розумні!

– Е, ні! – каже курка. – Вибачай, серденько! Маю я й без
тебе клопоту доволі, – он своїх діточок чималенько, поки то
всіх до ума довести! Шукай собі інших учителів! – та й пішла
собі в курник.

Залишився горобчик сам.

«Ну, що робить? Треба кого іншого питати, бо вже я таки
не хочу без розуму жити!» – і полетів у гай.

Прилетів у гай, коли бачить, сидить зозуля на калині та
все: «Куку! куку!» От він до неї:

– Тіточко, що я вас проситиму! Навчіть мене розуму! У вас
же нема своїх дітей; а то курки просив, то вона каже, що в неї
й так багато клопоту.

– А я тобі от що скажу, – відповіла зозуля, – як у мене свого
клопоту нема, то чужого я й сама не хочу! От не мала б роботи
– чужих дітей розуму вчити! Се не моє діло! А от коли хочеш
знати, скільки тобі літ жити, то се я можу тобі сказати.

– Аби ти була жива, а за мене не турбуйся! – відрізав горо-
бець і полетів геть.

Полетів він геть аж на болото, а там ходив бузько і жаб
ловив. От підлетів горобчик до нього та й каже несміло:

– Пане, навчіть мене розуму. Ви ж такі розумні...

– Що, що, що? – заклекотів бузько. – Тікай-но ти, поки
живий! Я вашого брата!..

Горобчик мерщій від нього, ледве живий від страху. Бачить він, сидить на ріллі гава і сумує. От він до неї:

– Дядино, чого ви так зажурились?

– Сама не знаю, синочку, сама не знаю!

– Чи не можете, дядиночко, мене розуму навчити?

– Та ні, синочку, я й сама його не маю. А от коли ти вже так хочеш, то полети до сови: вона, кажуть, вельми розумна-розумна, то, може, вона тобі що порадить. А я до того розуму не дуже, Бог з ним!..

– Прощайте, дядино! – сказав горобчик.

– Щасливо!

Полетів горобчик питати, де сова сидить; сказали йому, що вона в сухому дубі в дуплі мешкає. От він туди, – бачить, справді сидить сова в дуплі, тільки спить. Горобчик до неї:

– Пані! чи ви спите? пані! пані!

Сова як кинеться, як затріпоче крилами.

– Га? що? хто? – кричить, витріщаючи очі.

Горобчик і собі трошки злякався, а все-таки хоче свого дійти.

– Та се я, горобець...

– Горобець? Який горобець? Не бачу! Чого притирився? І яка вас лиха година по дневі носить? Осе напасть! і вдень не дадуть заснути!..

І сова знов заснула.

Горобчик не посмів її вдруге будити, сів собі на дубі та й почав ждати ночі. Ждав, ждав, аж йому обридло. Коли се, як стало вже добре темніти, прокинулась сова та як заведе: «Гу-у-у!.. Гу-гу-гу-у-у!..» Горобчик аж отерп зо страху; хотів уже втікати, та якось утримався. Вилізла сова з дупла, глянула на горобчика, а очі в неї світять! Страх, та й годі!..

– Ти тут чого? – спитала.

– Та я, вибачайте, моя пані, ще зранку тут сиджу...

– І чого?

– Та чекаю, поки ви встанете...

– Таж я встала! ну, чого тобі треба? чого стримиш?

– Я хотів би вас просити, – вибачайте ласкаво, – чи не могли б ви мене розуму навчити? Адже ви такі мудрі...

– Не на те я мудра, щоб дурнів розуму навчати! Хто дурнем вродився, той дурнем і згине. Тікай-но ти, а то я голо-о-дна! – гукнула сова та як засвітить очима...

Горобчик миттю як схопиться, полетів світ за очі, деś у гушавину заховавсь та там і проспав аж до самого ранку. Спить горобчик, та так міцно, коли се у нього над головою щось як заскрегоче: «Че-че-че!» Горобчик прокинувся, аж дивиться, сидить на сучку сорока-білобока та так скрегоче, аж очі заплющила.

– З ким ви, панянку, так розмовляєте? – спитав єї горобець.

– А тобі що до того? Чи ба, який цікавий! А хоч би й з тобою!

– Та я дуже радий, як зо мною. Я б вас просив, моя панно, щоб ви мене розуму навчили.

– А нащо тобі, мій молодчику, розум? Без розуму легше в світі жити, та таки й веселіше! А ти, голубчику, ліпше красти вчися, от як я, то тоді й розуму не треба. З великого розуму не тяжко й з глузду зсунутись; ти ось поговори зо мною, то я тебе навчу, як і без розуму прожити... – і заскреготала сорока, та що далі, то все хутчіш та все дрібніш...

– А бодай тобі заціпило, скреготухо! – крикнув горобчик. – Ото глушить! цур тобі! – та скоріш від неї геть.

Сів собі горобчик на полі та й думає: «Де я того розуму навчуся? Скільки світу злітав, а щось небагато навчився, хіба вже воно так і зостанеться...» Зажурився він, поглядає сумно по полю, а по полю чорний крук ходить, та так поважно.

«Ну, ще в сього поспитаю; се вже останнє», – подумав горобчик.

– Навчіть мене розуму! – звернувся він просто до крука. – Я вже давно його шукаю, та ніяк не знайду.

– Розум, молодче, по дорозі не валяється, – мовив поважно крук, – не так-то його легко знайти! А я тобі от що скажу: поки

біди не знатимеш, то й розуму не матимеш. От тобі моя наука. А тепер іди, мені ніколи.

Полетів горобчик, засмутився. «Що то мені така наука?» – гадає собі; однак більше ні в кого розуму не питав, – обридло вже. Посумував трохи, що мусить без розуму жити, а потім і забув. Почав знов гуляти веселенько. Ні гадки йому.

І не зоглядівся горобчик, як і літечко минуло. Настала осінь з вітрами холодними, з дощами дрібними, а дедалі й сніжок став перепадати. Біда горобчикові, – холод, голод! Вночі, де не сяде, спати не може, так холодний вітер і пронизує; вдень їсти нічого, бо все зібрано в клуні, а якщо й знайде, то за сваркою втрає. От і почав наш горобчик до розуму приходити, – годі сваритися! Куди горобці летять, і він за ними; що вони знайдуть, то і він поживиться, та все без сварки, без бійки, то горобці його й не женуть від себе, – а перше то й близько не підпускали. Побачив горобчик, як інші пташки в теплих гніздечках сидять, почав він і собі придивлятися, як то гнізда будуються. Почав він пір'ячко до пір'ячка збирати, соломку до соломки складати та гніздечко звивати. Так статкує наш горобчик, так дбає! Дедалі всі горобці почали його поважати; куди зберуться на раду, то й його кличуть, так він вславився між ними своїм розумом. Перезимував він зиму щасливо, а на весну вже став великим та мудрим горобцем; сидів він у гніздечку не сам, а з горобличкою, і четверо яєчок в гніздечку лежало. Як виклюнулись гороб'ята, то горобцеві новий клопіт – годувати діточок, та вкривати, та глядіти, та од хижого птаства боронити, – не до гуляння було! А вже що господарний був горобець, то, було, аж сусіди-горобці дивуються: «Які ви, пане сусідоньку, мудрі! і де ви того розуму навчились?» – питають, було, його. А він, було, тільки голівкою кивне: «Біда навчила!» – каже.

Три метелики

Були собі три метелики: один білий, другий червоний, а третій жовтий. Вони весело літали цілий день у великому саду, в сонячному світлі, перелітали з квітки на квітку, куштували медок і летіли далі.

Час їм дуже швидко минав. Вони так загралися, що й не зогляділися, що сонечко сховалося за хмари і пустився дощ.

Змокли метелики. Полетіли вони до своєї хатки, аж там біда: двері замкнені, а ключа ніде не можна знайти.

Що тут робити? За той час, що стояли перед дверима та не знали, що робити, змокли страшенно. Насилу вже крильцями ворушили. Ледве долетіли до тюльпана, червоного з жовтими крапочками. Попросили його захисту:

– Любий тюльпанчику, просимо тебе, відчини свій келих та сховай нас від дощу!

Тюльпан подивився на них і промовив:

– Жовтого й червоного прийму, а білий нехай застається надворі. – Але обидва метелики, жовтий і червоний, промовили:

– Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути.

Метелики смутні полетіли до білої лілеї. Попросили й її, щоб сховала їх від дощу, але вона погоджувалася прийняти тільки білого. Тоді й він промовив:

– Сам-один не хочу ховатися в тебе! Або вже разом з своїми братами десь знайдемо захист, або вже вкупі бідувати будемо.

Почуло це з-за хмар сонечко, і схотілося йому побачити тих приятелів, що так один за одного обстоювали. Продерлося крізь хмари й кинуло на метеликів своє проміння. Зараз крильця їм висохли, і самі вони зігрілися і знов літали, танцювали й раділи, як давніш, аж до самого вечора. А як сонечко зайшло за гору, то метелики полетіли додому спати.

◆ С В І П О Ч І ◆

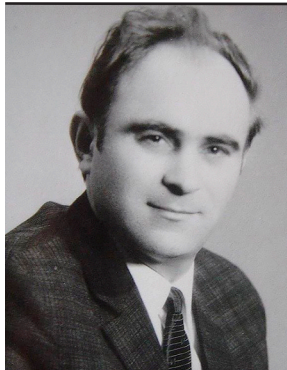
Олександр БОГАЧУК

(Богачук Олександр Теофілович)

(1833–1994)

Народився 18 грудня 1933 р.

в с. Сокіл на Волині.

© Я. О. Богачук, 2026

Український поет, журналіст.

Народився в селі Сокіл Рожищенського (нині Луцького) району на Волині в ковальській родині – волиняни за походженням і духом. Поетичне світовіччя й талант перейняли від діда – скрипаля і коваля.

1940–1950-ті роки – часи дитинства та юності минали в рідному селі. Одразу після II Світової війни, закінчивши Луцьку середню школу робітничої молоді, у 1950-ті роки О. Богачук навчався на історико-філологічному факультеті Луцького педагогічного інституту імені Лесі Українки. Саме тоді розпочав свою літературну діяльність, з'явилися перші публікації віршів у періодиці, а в рік завершення інституту виходить його дебютна поетична збірка «Незабутнє» (1958).

1958–1985 – працював у районних і обласних газетах Волині, був редактором в обласних структурах преси. Весь цей час творчо пов'язаний з літературним життям Волині, видав кілька поетичних збірок.

До 1985 року поет жив і творив на Волині, багато віршів написано саме під впливом волинського краю та тутешніх народних мотивів.

У грудні 1985-го митець переїхав до Рівного, де очолив щойно створений обласний осередок Спілки письменників України, але Луцьк та Волинь залишилися для нього рідним літературним середовищем й затишною батьківською домівкою, яку завжди тримав і беріг у пам'яті. Сюди він таки повернувся в останні роки свого життя й відтак відійшов у вічність 18 травня 1994 року, залишивши по собі чималу поетичну спадщину. Похований на міському цвинтарі в Луцьку.

Як напропорочив собі, так і збулося:

*Я ще вернуся неодмінно,
Куди б дороги не вели.
Вернуся – пісню своєю,
Своїми думами вернусь
І тихо з рідною землею
На віки вічні обіймусь.*

Для нащадків поет залишив себе не лише в талановитих віршах, а й десятках, народжених у творчій співпраці з відомими композиторами В. Верменичем, А. Горчинським, Г. Майбородою, А. Пашкевичем та ін., й апробованих широким загалом виконавців більше чи менше відомих пісень, як-от: «Тиша навкруги», «Троянди на пероні», «Іду я росами», «Димить туман», «Тихо падає цвіт», «Щедрик», «Журавлі», «Моя родина – Україна», «Заспівай мені, мамо моя» та багато інших.

Олександр Богачук – поет із глибокими коренями у Волинському краї. Луцьк увіковічнив його пам'ять встановленням меморіальної дошки на будинку, де колись мешкав митець, і перейменуванням на його честь однієї з вулиць обласного центру. У рідному селі Сокіл встановлено погруддя поета та щоразу відзначають його ювілеї.

Читайте про Олександра Богачука також тут:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Богачук_Олександр_Теофілович

<https://bogachuk.net.ua/>

<https://esu.com.ua/article-35770>

Бібліографія

Богачук О. Дідусева казка / О. Богачук ; мал. Ю. Глущука. Луцьк : Волин. обл. друк., 2009. 20 с. : іл.

Богачук О. На лісовому озері : вірші / О. Богачук ; мал. А. Василенко. К. : Веселка, 1974. 16 с. : іл.

Україна

Вишита колоссям і калиною,
Вигойдана співом солов'я,
Звешся веселково – Україною –
Земле зачарована моя.

Ти мені боліла важко ранами,
Як тебе хотіли розп'ясти...
І хрещато-чорними й багряними –
Власний образ вишивала ти.

Вишивала ніжністю суворою,
Муками і полум'ям надій...
Я читаю всю свою історію
На сорочці вишитій твоїй.

Бачу, як злітала блискавицею,
Пломеніла правдою в борні...
І стікала мужньою живицею
На хресті, на палі, на вогні.

Вишиту колоссям і калиною,
Виборену кров'ю і вогнем,
Називаю гордо – Україною –
І ніхто мені не дорікне.

Мій край

Волинь моя, прадавній краю!
Русявокоса полісянко,
Зеленочубий тихий гаю,
Озер манлива колисанко!
Стою й мовчу перед тобою,
Затамував душі акорди,
Щоб не сполохати спокою
Твоєї ніжності і вроди.

Скажи мені, о де взяла ти
Красу ранкової зірничі,
І прохолоду рути-м'яти,
І запах теплої живиці?
Волинь моя, мій рідний краю,
Дідів-прапрадідів колиско,
Я від землі до небокраю
Тобі вклоняюсь низько-низько!

Монолог Мавки

*...Я – Мавка лісова...
І слово уста мої німії оживило.
І я вчинила диво... я збагнула,
Що забуття не суджено мені.
Леся Українка «Лісова пісня»*

Я – Мавка.
Я донька волинського краю.
Я казка поліська, що довго блукала...
Мене чарівниця покликала з гаю,
І вийшла я з казки і піснею стала.
Від серця до серця, від краю до краю,
Несли мене Лесині крила невпинні.
Та де б не була я –
завжди пам'ятаю,
Що рідна оселя моя –
На Волині.
Я знаю,
Що коси мої –
це берізки,
Я знаю, що очі –
озера блакитні.
Я знаю,
Що серце моє – українське,
В якому вогні засвітились досвітні.
Зійшли вони сонцем

Вродливої долі,
А темрява ночі навіки згоріла.
Живе у єдиному
Братньому колі
Дочка України – Волинь моя мила.
Хто з нею не бачивсь,
Приїдьте, будь ласка.
Там ниви,
Озера,
Гаї солов'їні.
Якщо не забули ви,
Що таке казка,
Її ви зустрінете в нас,
На Волині.

Радуйся, земле

Радуйся, земле, жайвора співом,
Колосом щедрим, росяним жнивом.

Радуйся, земле, з хати до хати,
Наші обжинки з хлібом багатим.

Радуйся, земле, жаром калини –
Сонячно пахне хліб України.

Радуйся, земле, з роду до роду
Колосом повним мого народу.

Радуйся, земле, дай нам доволі
Щедрої долі – в хаті і в полі.

* * *

Де озера, мов круглі столи,
І на кожному – сонця хлібина,
Там тумани мене сповили,
А гойдала червона калина.

Ще не знав я, що в очі мої
Хтось накрапав озерної сині,
А прадавні діброви й гаї
Дарували пісні солов'їні.

Причащався з того джерела,
Що само народилося в полі.
І росла моя доля, росла,
Виростала з джерельної долі.

Уклін тобі

Уклін тобі, висока хмаро,
Що нахилялася до нив,
І частувала їх нектаром –
Поїла дощиком дрібним.

Спасибі вітрові, що вчасно
До них приходив іздаля,
Щоб виколисувала рясно
Колосся матінка-земля.

Уклін і сонцю, що стеблинам
Не шкодувало літепла,
Щоб свіжоспечена хлібина
На нього схожою була.

Пастушок

Грому грізні гуркотять удари.
Затремтів, захвилювався ліс.
Хто пряде у небі сірі хмари?
Дощ нитками над землею звис...

Пастушок сховався під копицю.
Згорбилися корови на стерні.
Блискавиця ловить блискавицю.
Поїзд мчить, і я стою в вікні.

Пригадав дитинство. Краплі-роси
Пальчиками стукають в вікно...
Вдаль дивлюся, – мо', біловолосе,
З-під копиці вигляне воно.

* * *

Вечеряє земля:
П'є молоко туманів.
Ласує полуницями-зірницями,
Вслухається у світ борів-органів.
Заснула...
Сниться їй
Колосяний серпанок...
Окраєць місяця
Лишила на сніданок.

Гроза

Бабахнулись лобами хмари,
Мов круторогі дві отари –
Аж іскри із очей.
Задвиготіло. Застогнало.
Захилиталося – і впало
Невтриманим плачем.
А вітровій собі регоче,
Розбороняти їх не хоче:
Хай чубляться іще!
Земля радіє дивним дивом,
Смагою спраглою щасливо
Цілується з дощем.

* * *

«Дощі, дощі,
чи не втомились ви?» –
Земля питала голосом трави...

І відгукнулась громом блискавиця:
«Косу клепаю –
скоро косовиця!..»

* * *

Десь далеко-далеко
Клепле косу лелека,
А десь близько неначе
Чути – чайка мантаче.

Біля тихого ставу
Осінь косить отаву,
І лягають в покоси
Тепле літо і роси.

Біля тихого ставу
Осінь зносить отаву,
І, немов паляниці,
Посідали копиці.

* * *

Навколо тиша – хвиля не моргне,
Екран озерний у німій покорі.
Лише лілеї сходять, ніби зорі,
І світять білим запашним огнем.
Синіє вись в глибокому просторі,
А разом з нею царство водяне...
Шушукнув човен – очерети гне,
Аж білі наполохалися зорі.

Дідусева казка

I

Встав я з дідом на світанку –
Швидше вмитися – під кран.

А тим часом біля ґанку
Потягався вже й туман.
Без гармидеру і брязку
Ми зібралися в похід.
«А тепер підемо в казку», –
Усміхнувся хитро дід.
І торбину – гоп за спину,
А рушницю – на плече.
Тільки вийшли на долину –
Поле пахне калачем.
Сонце висушило роси
У долині за ліском.
Вигріваються покоси,
Мов жирафи, під горбком.

II

Понад лісом сонце висне –
Аж тріпочуть віти.
Тут і музика, і пісня
Сонцю шлють привіти.
Соловейко на сопілці
Витинає соло.
Б'є деркачик по тарілці –
Аж лящить навколо.
Взявся одуд за роботу
На гучнім кларнеті.
Витяга найвищу ноту
Чайка в очереті.
І сорока теж не хоче
Сумувати вранці,
На усі лади стрекоче
На своїй трісканці.

III

Вибігла козуля й стала на стежині,
Витягнула шию, нагостирила вуха.

Ми присіли з дідом у густій ліщині,
А вона зозулю
Слуха,
Слуха,
Слуха.
Я шепчу до діда: «От якби впіймати,
Привести додому, до своєї хати».
Дід мені на вухо промовля тихенько:
«Є в козулі тато, є в козулі ненька.
Вдалині від тата, вдалині від мами
Не могла б козуля
жити разом з нами».
І коли замовкла гомінка зозуля –
Знов шугнула в хаші молода козуля.
Ми за нею – бором, бором,
А вона – мов куля.
Жаль було, що дуже скоро
Зникла та козуля.
Зупинились. Але раптом –
Що це під дубочком?
Два грибки, як брат із братом,
Вкрилися листочком.
Ось і там, і там під дубом
Бачу цілу зграю.
«Ну, а в що збирати будем?» –
Дідуся питаю.
І дідусь повів бровою,
Збіглись хвилі зморщок:
«Зараз матимем з тобою
Ми новенький кошик».
«Що, у лісі є крамниця?» –
Я спитав зі сміхом.
«Поки що – це таємниця, –
Дід промовив тихо. –
Підемо туди, мій хлопче,

Де кущі лозини,
Там ростуть які захочеш
Кошики й корзини».
Хоч побачити б одненьку –
Жодної немає.
А дідусь лозу тоненьку
Ножиком зрізає.
Потім той пучок гіллястий
Склав, неначе шпиці.
Виплів кошик. Можна класти
І гриби, й суниці.

IV

Де вусатий очерет
Шепче без упину,
Ми поставили намет,
Схожий на хатину!
Вечір. Тиша. Я й дідусь
Сидимо на дворі.
Він мовчить, а я дивлюсь
На високі зорі.
Раптом вогник – тільки блись!
Бачу я на дубі:
Дві зорі немов зійшлись
І сидять укупі. Я до діда:
«Подивись,
Дві зорі упало...»
А вони на мене блись –
Аж видніше стало.
Дід всміхнувся:
«Ну й дива
Ти говориш, хлопче.
Це не зорі, а сова
Витріщила очі».
«А чого вона не спить,

Тільки блима, блима?
Може, хоче запалить
Наш намет очима?
Чуєш, діду,
Не барись!
Де твоя рушниця?»
А сова очима – блись,
Мов на мене злиться.
«Вбити пташку – річ проста,
Стрельнув – і немає.
Бачиш, ніч кругом густа
Залягла над гаєм.
А сова сидить – не спить
На гіллі високім.
Мов прожектором, щомить
Водить пильним оком.
Сплять безпечно уночі
Зайчики, лисички,
Білочки і деркачі,
Дятли і синички.
Сплять клубочком їжаки
На траві зеленій.
Полягали на боки
Лосі та олені.
Навіть вовк і той дріма,
Та йому не спиться,
Зирка оком, чи нема
Чимось поживиться.
І коли він між кущів
Суне лапи сірі,
То сова кричить:
«Мерщій
Утікайте, звірі!»
Отака вона, сова,
В царстві у нічному.

А удень відпочива
У дуплі старому.
І вона в своїм житті
Звикла так до ночі,
Що лише у темноті
Бачать її очі.
Ну так що, її убить?» –
Дід мене питає.
«Ні, не треба,
Хай сидить,
Нас оберігає...»

V

Знову ранок ліг на роси,
Шепчуть очерети.
Сяють сосон хмарочоси
І ялин ракети.
Лиш туманами вирує
Далина поліська.
Сиве озеро парує,
Як велика миска.
Ми поїхали човном
На озерне плесо,
Тільки хвилі під веслом,
Як гнучкі колеса.
Зупинились... Якірець
Я в глибіню спускаю,
Ген зелений острівець,
Ніби втік із гаю.
Дід макуху розітер
На крупчасту манку
І промовив: «А тепер
Кинемо приманку».
Він із вудкою сидить,
Я стою й тримаю.

І в чеканні мимохить
Чомусь позіхаю.
Мовчки дивимосся ми
На блакить безкраю.
«Де ж ті щуки і соми?» –
Дідуся питаю.
«Скоро будуть, почекай.
Риба – хитра штука.
На малого черв'яка
Не лакома щука.
Що для неї той черв'як
Чи якась макуха...
Все це їй приблизно так,
Як собаці муха...»
Поплавок мій сіп та сіп –
І побіг невпинно.
Я скоріш його підсік –
І в човні рибина.
Дід гукає: «Молодець!
Ну ж і маю внука!
Ось і є в нас окунець,
Значить, буде й щука!»
Він узяв його й мерщій
На гачок чіпляє,
І на вудочці своїй
В озеро пускає.
Раптом в діда вудку – смик –
І до себе тягне.
Потім щось над плесом – брик –
По воді – як бахне!
«Не втечеш тепер, о ні!» –
Дід мені шушука.
Заскакала у човні –
Отакезна щука!
За години півтори

У човні лежало:
Два соми і щуки три,
Та й лящів чимало.
А плотиць та окунів,
Мабуть, із півсотні!
І дідусь загомонів:
«Досить з нас сьогодні!
Зварим юшку – хоч куди!
Ще й нанижем низку!»
Загойдали хвиль ряди
Човника-колиску.

VI

Веселе вогнище палає,
Вилазить полум'я з дровець.
Над ним на козликах звисає
Наш невеличкий казанець.
Схилився вечір посивілий,
Щоб над вогнем себе погріть.
І я присів, не маю сили,
А дід із ложкою стоїть.
Збирає з юшки шумовиння
І на жарини викида.
Біліє пари павутиння.
Кипить і риба, і вода.
Сиджу собі й ковтаю слинку,
Уже вечеряти пора.
А дід густу збирає пінку
І все на місяць позира.
«Ну а тепер, – кричу, – готова!
Та ще й з приправами всіма!»
Дід, не сказавши ані слова,
Скоріше з козликів зніма.
І знов, як зранку, понад гаєм
Захлюпав щебет солов'їв...

Той казки справжньої не знає,
Хто юшки з дідусем не їв!

* * *

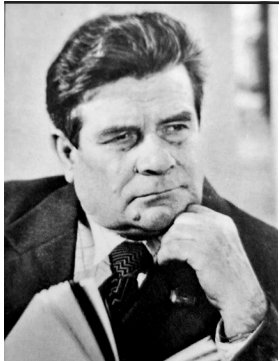
І незчулись ми, коли-то
Промайнуло кілька днів...
Покотилось тепле літо
Урожаєм кавунів.
Хай досушиться на в'язці
Наша риба і гриби.
Хто побув зі мною в казці,
Теж цю казку полюби!

Петро МАРЦЕНЮК

(Марценюк Петро Михайлович)

(1923–1999)

Народився 25 грудня 1923 р.
в с. Качанівка на Поділлі.

Український журналіст, поет, публіцист.

Народився в с. Качанівці Хмельницького району на Вінниччині у хліборобській сім'ї, яка під час колективізації 1928–1933 рр. зазнала репресій. Волині перших 20 років ще немає в особистій долі майбутнього журналіста й письменника, але вже формується селянський світогляд, який згодом знайде відгук у волинській тематиці.

Воював на фронтах Другої світової війни. 1944 р. на Волині під час Львівсько-Сандомирської операції зустрів свою майбутню дружину Любов. Після війни вони побралися й оселилися в Луцьку, відтак Волинь стала їхньою новою домівкою та основним простором життя та діяльності. Власне, особисто для Петра Марценюка Волинь була тим сакральним місцем, де письменницька, журналістська та життєва традиція отримала продовження у творчості, спогадах, пам'яті.

В цей період відбувається становлення професійних якостей журналіста-волинянина, уважного до регіонального життя.

© Л. П. Павленко, 2026

Наступних понад 40 років митець працював кореспондентом редакції газети «Радянська Волинь» у відділі сільського господарства, вважаючи цю роботу почесною і близькою до життя простих людей цього краю. По суті, він став літописцем волинського села, праці, людей. «Село було моїм університетом», зізнавався свого часу.

1949 р. «...куркульського сина... звинуватили в «націоналізмі»», й наступних сім років забрала Колима. У таборах Волинь для нього стає символом дому, свободи й любові. Тепер це екзистенційний образ, не географічне поняття.

У ці й наступні роки Волинь для нього постає і як простір відновлення, любові й нового життєвого старту, територія родинного і професійного щастя.

Волинь – не другорядний мотив у його творчості, а психологічний центр пізньої лірики. Його формула життя – «доля як долання» – найповніше реалізувалася саме тут.

Помер Петро Марценюк 8 листопада 1999 року в Луцьку, де й похований. Волинь залишилася для нього краєм, що формував і зберігав його ідентичність як українця, літератора і громадського діяча.

Читайте про Петра Марценюка також тут:

<https://litgazeta.com.ua/reviews/oksana-nakhlik-dolia-iak-dolannia/>

<https://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?portfolioitemid=1331>

Бібліографія

Марценюк П. Прожите й пережите: вірші, спогади / П. Марценюк. Луцьк : Волиньполіграф, 2024. 176 с.

Вітряк

На лужок, на бережок
Тихо падає сніжок,
Легкокрилий та лапатий,
Наче зроблений із вати.
На вишневий схожий цвіт –
Все покрив: і двір, і пліт,
Зарівняв рови глибокі,
Забілів на вітах слив,
Поле – он яке широке! –
Все до краю застелив.
А на вітродвигуні
Непомітно снігу, ні!
Швидко крутиться вітряк –
Сніг не вчепиться ніяк.

Зайчик простудився

Зайчик в полі заблудився,
Перемерз і простудився.
Занедужав: кашля, пчиха...
Йде за лікарем Зайчиха.
День шукає, два шука –
Аж приводить їжака.
Лікар в хату – оком зирк:
«Покажіть мені язик».
Кругом ліжка диб та диб,
Каже: «Засць, у вас грип».
Пийте чай з медком уранці,
Вигрівайтеся на лежанці,
І зятяйте: без чобіт
Взимку бігати не слід».

Відплатив їжак котові

Котик Мур – зухвала вдача –
Якось поблизу садка
Нявкнув радо: «Що я бачу!»,
Як угледів Їжака.
Той про зиму знав сувору
Й до кубельця край беріз
Він провізію фруктову
На спині голчатій ніс.
«Мур», – чого, мовляв, боятись:
Це ж не пес – страх не бере,
Так надумав насміятись
Над маленьким трударем.
Усміхнувся хитрувато
Їжачок наш, далебі:
«Цього глуму, коте-брате,
Не забуду я тобі!»
...На вечерю, як звичайно,
Мур мав миску молочка.
Та на цей раз: «Почекай-но!» –
Ласе рильце Їжачка
Першим ткнулося у страву,
А коту: «Ти не сопи,
Шпичаки у мене справні –
Тож попробуй підступи!»
Що робити бідакові?
Облизався – і побіг...
Відплатив їжак котові –
Кіт голодний спати ліг.

Пастушок

Взяв когутик в руки прутик,
У торбинку пиріжок.

«Пожену я, – каже, – пасти
Каченят на бережок».
По травиці-зелениці
До ставка на бережок
Похитались каченята,
А за ними – пастушок.
Каченята до води:
Тільки хлюп – і хто куди!
Півник плаче: «Куд-куди!
Ой, боюся я води!»

Господинька

Ще ти небагато намела,
Господинька мила і мала,
Бо не рочки – місяці спливли,
Наробитись не було коли.

Час нав'яже ще годочків лік,
Вступиш ти у двадцять перший вік,
Хай все буде в тебе до пуття –
Вимітай завжди з життя сміття!

Діти як діти

Що миліше на дозвіллі
Для цікавих малюків?
Сняться їм автомобілі,
Любий їм моторів спів.

Не докликешся поїсти,
Як заліза шмат в руках,
Починають картингісти
Шлях свій теж у дитсадках.

Скрізь відчинені їм двері.
Із малят – у школярі...

Космонавти, каскадери
Є у кожному дворі.

Не вгадати, ким хто буде.
Всяк свою торує путь.
Мужні і відважні люди
Хай із хлопчиків зростуть!

Скарга

Посиджу, коржика дохрумаю,
Спочину у самотині,
І на дозвіллячку подумаю,
Куди б майнути ще мені.

На бережечок – там вибрикують
Прудкі на паші лошаки,
А чи на вигоні поникаю,
Де м'яч ганяють хлопчаки?

В турботах-клопотах усе село,
В роботі тато, як завжди.
Поткнусь на поміч, скаже весело:
«Ти ще малий, рости і жди!»

Авто мчить – курява клубочиться,
То їде брат, але не я.
На тракторі проїхати хочеться,
Та не бере сестра моя.

Не вірять, як нетерпеливиться
Дорослим стати чимскоріш.
Ну що ж, діждуться і подивляться,
Що буду я від них не гірш.

Зорю найважчу землю брилисту
Або подамся в моряки...
Нехай-но я нарешті виросту,
Зумію все, бо я – такий!

♦ С У Ч А С Н И К И ♦

глиняним велетнем... Місяць ще хвилюк постоїв нерухомо, а тоді змахнув крилами раз, вдруге, втретє і став підійматись над Глиняною Горою, вище, вище і вище. Незабаром він так високо злетів над Землею, що побачив Сонце і крильця його ще більше засяяли золотом у сонячному промінні. Вражений Місяць зупинився у своєму злеті на недосяжній для земних істот височині і, склавши крила, так і залишився там ясною лялечкою...

– Як так сталось? – не переставала дивуватися Сова. – Глиняний... Без душі... І полетів?..

– У нього свою велику душу вклав маленький Метелик, – промовила Ластівка.

Присутні завмерли, вражені небувалим видовищем, не зводячи очей з Місяця, трохи схожого на Сонце, який розвіяв темряву ночі. Малий Горобчик знову застрибав на радіощах, вражені качки повідкривали дзьоби, посідали на хвости, попідпиравшись крилами і тільки хитали захоплено головами, переглядаючись одна з одною. Вовки завили на Місяць, в такий спосіб висловлюючи своє захоплення подією і тим, що й вони приклали свою лапу до хорошої справи. Між догосапієнськими істотами відтоді стала поширеною думка, що Місяць – це найперша земна скульптура, а виття на нього вовків – найперша опера.

З того часу живуть на землі нічні метелики і світить Місяць.

Чому Місяць подібний на посмішку

Ніч розлучила Яснокрилку з Метеликом. Вона не відразу відчула це. Знайомство їхнє було бурхливим і веселим. Сміх двох барвистих метеликів дзвенів над Долиною Троянд, радісні вигуки давали знати про місце перебування одне одного. Раптом Яснокрилці здалось, що її голос самотньо відлунює у темряві. Вона спинилась. Метелика поруч не було. Прислухалась... Праворуч на віддалі перегукувались хвилюки Струмка...

Попереду, крізь темряву, наче озвався хтось... Можливо, Метелик?.. Яснокрилка ринулась у височінь, прудко затріпотівши крильцями.

Враз щось зупинило її у стрімкому злеті. Яснокрилка силкувалася вихопитись з полону, та невидимі тенета все більше і більше сковували її рухи. «Павутиння!..» – здогадалась і жахнулась. Її тіло знесилилось і ослабли тендітні крильця...

Коли чорний криволапий Павук Каракурт* вгледів у своєму павутинні красуню-метелика, то не знав, що з тим робити: з'їсти її самому? – ніхто не знатиме про впійману екзотику; покликати сусідських павуків, щоб повихвалитись перед ними? – шкода поживи. І хоча Чорний Вдівець* був безмірним скупердяєм, бажання похизуватись перед павукоподібними взяло гору. Скликав на трапезу кудлатих мухоловів, але коли ті почали до нього сходитись – кожен став пропонувати Чорному викуп за «кравлю», аби взяти її собі за дружину.

– Таа тии щоо! – мало не давився слиною Тарантул*. – З такою красунею двері всіх світських збіговиськ будуть переді мною відкриті!

Павуки навперебій пропонували везунчикові-ловцеві велетенську плату за Яснокрилку, отож до Павука почало доходити з одного боку – який він, виявляється, дурень, а з іншого – як йому нарешті в житті поталанило!

– Ти, дурбило, що, не маєш що їсти? – «пиляв» йому голову Старий Павук-Хрестовик*, професор павутинології в Хашинському Кембрику, який отримав «професора» за теорію шарнірного з'єднання в павутині, – Пузо вкрилось шерстю, а в голові – як в дуплі – порожньо? Богема до тебе сама прилетіла, а ти не спроможний скласти ціни найбільшій коштовності своїх дряхлих статків?

Коли гості порозходились, Павук почав розмірковувати над новою ситуацією, яка тепер у нього склалась. Як залицятись до прекрасної половини він не знав, бо з усіма попередніми самками головним завданням після залицянь було швидше

* Назви павуків.

дремнути, щоб ті його, бува, не з'їли. Тому намагався розмовляти з Яснокрилкою настільки «м'яко», наскільки вмів.

– Стань моєю дружиною зі своєї доброї волі! Я Павук багатий! Маю своє триярусне дупло, безліч наставлених сітей по всьому темному краю Лісу, повних мух та комах, налагоджені зв'язки під землею і нагорі... – взявся намовляти дівчину Чорний Павук.

А Яснокрилці робилося моторошно лише від думки бути поруч з цим страховидлом, і вона мовчки відводила вбік засмучені очі. «Вирватися б з ненависних пут!» – думала Яснокрилка і щоначі, коли засинав Чорний Павук, силкувалась звільнити від павутиння свої крильця і лапки. Але кожен необережний рух будив її поневолювача і той знову латав і перелатував довкола неї свої липкі сіті.

Павуки розохотились відтоді щодня збиратись у Чорного, аби пограти у «мушачі лапки» і повихвалитись один перед одним, який хто багатий, що він може і що зміг би, як би щось якесь не заважало. Говорили голосно, аби чула Яснокрилка, кожен старався виграти, вважаючи, що так здобуде прихильність барвистої красуні. «Мушачі лапки» – це щось наближене до первісної гри в карти, де більша лапка б'є меншу, а ціла – розтрошену. Гра, звичайно, не гуманна, але на що добре можна сподіватись від збіговиська химерних вампірів.

Яснокрилка до павуків не озивалась жодним словом, але, знаючи мову рослин, щодня, коли йшов на роботу Чорний Вдівець, розмовляла з Деревом. Воно, на відміну від квітів, розмовляло дуже повільно, з великими інтервалами між словами. Яснокрилка дуже багато розпитувала в Дерева про Метелика, якого в думках називала «своїм». Звикнувшись з безмірно довгою мовою Дерева, Яснокрилка не ставила нових запитань, аби почути відповіді на попередні.

– Метелик... тебе... шукав... Довго... Зараз... ліпить... знак... для тебе... Великий... Не спить... Спить... мало... Не їсть... Їсть... мало... Чекає... тебе...

Яснокрилці після кожного слова накочувалися на очі сльози. Вона не знала, як передати Метеликові, де вона і чому до нього не летить, але й боялась кликати нового приятеля на допомогу, аби й він, крий Боже, не потрапив у сіті павуків.

Листочки Дерева, спілкуючись з Яснокрилкою, відповідали швидко, проте вони мало що знали. Нерідко кожен Листочок розповідав те ж саме, і Яснокрилка мала терпіння вислухати його до кінця. Хоча всі листочки були язикаті й лепетливі, та коли починало говорити Дерево, вони одночасно замовкали, слухаючи все, що каже їхній неньо.

Чорному Павукові не подобалося вчашання до нього конкурентів по залицянню, але кожен павук щоразу ніс із собою гостинця господареві дупла, а це для нього було більшою спокусою, ніж усі красуні світу. Та й із розмов мухоловів Чорний нерідко черпав для себе щось корисне.

Побачивши, що Яснокрилка не проявляє зацікавленості до жодного з павуків і їхніх картярських перемог, членистоногі* з цілого ряду припущень висловили ідею привабити крилату самку коштовною прикрасою.

– Сорока має свій банк, – відкрив секрет світло-бурий в жовті смуги Брюніха*, – але кредитів ще не надає, поки що лише накопичує резерви.

– Треба її грабонуті! – висловив злий намір Тарантул*.

– Та, до її гнізда три дні треба лізти, – засумнівався в успіху Агріопа Дольчастий*.

– Можна пригадати молодість і полетіти на павутині.

Павуки одночасно заквапилися кожен у не відкладній справі і помчалися на свої території плести павутину для польоту до скарбів.

Чорного Павука так довго вітер носив на павутині в його далекому дитинстві, що його аж захитало від нескінченних крутінь і теліпань у повітрі. Тому він вирішив добиратися до сорочиного гнізда повзком. Врешті, його рішення виявилось правильнішим, бо всіх інших мисливців за скарбами вітер позаносив на які завгодно дерева, тільки не в той бік.

До заходу Сонця Чорний Вдівець дістався до сорочиноного гнізда і причаївся під терновим листком. Сутінки поволі огортали землю, і коли нарешті спочило, Павук поліз у гніздо. Сорока спала, гріючи під крилом свій дзьоб, і не здогадувалася про те, що діється поруч.

Чорний нишпорив по всіх закутках сорочиноного прихистку і нарешті намацав круглий холоднуватий злиток золота. Він був завбільшки із самого Павука. «Ого!» – зрадів злodingка і, вхопивши наперед себе скарб, задніми і середніми лапками став вибиратися з гнізда.

Та раптом у небі спалахнуло щось кругле, дуже схоже на сонце, але менш яскраве. Це спинився у височині метеликів Місяць і освітив всю округу.

Сорока здивовано розплющила очі, лупнула ними на небачене нічне диво, вгледіла Павука, котрий вже був на краю гнізда із золотим камінцем в передніх лапах. Довго не роздумуючи дзьобнула і проковтнула нахабу, поклавши камінець ближче до себе. Ще кілька разів глипнула на Місяць, крихту пововтузилась на дні гнізда і знову заснула...

– Кінець... павукові... – наскільки могло, настільки швидко оголосило Яснокрилці новину Дерево.

Звільнившись частково від ненависних кайданів, Яснокрилка вибралася з дупла назовні й загоїдалась на павутині, намагаючись повністю визволитися з її цупких лабет.

Щось змусило Старого Кабана звести догори очі. Вгледівши різнокольорового метелика на павутині, Сікач відчув-здогадався, що це Метеликова симпатія. Гукнув білочок і попросив їх випустити полонянку на волю.

– Лети, крихітко, у квітковий Луг! Твій Метелик тебе по всьому світу шукає! – гукнув Яснокрилці дідуган, коли та вільно затріпотіла барвистими крильцями.

«Я замолоду своїх свиней так не балував...» – згадав давнє Кабан, спостерігаючи за відльотом малої великої істоти.

А що ж Метелик! Він дрімав під листком подорожника біля Струмка. Йому почулися тихі кроки, які наче ступали в його

серце. Розплющив очі й... мало не зомлів від радощів. Проти-
лежним берегом йшла Яснокрилка. Метелик хотів кинутися
до неї... Але пригадав, що він тепер «нічний», що крильця
його не барвисті, як колись, а посивілі від глини. Розгублений
і засмучений, стояв на березі, не відводячи від Яснокрилки
очей... А та відчула на собі чийсь проникливий погляд, зу-
пинилась, і:

– Метелику!! Ти?!!

– Яснокрилко!.. – загаласував, затанцював, закружляв до
неї Метелик.

Вони зустрілися над Струмком. Захотілось обнятись після
тривалої розлуки, але потічок задзвенів, попереджаючи, що
вода – не іграшка. Метелики йойкнули, коли Струмок хлюпнув
на них срібними краплинами, затріпотіли крильцями і, смію-
чись, полетіли над Великим Лугом, Долиною Троянд, Глиня-
ною Горю, повз Старий Ліс...

Заховалося за лісом Сонце й на Небо викотився круглий
золотавий Місяць. Ніч не в змозі була розлучити двох лег-
кокрилих мандрівників. Усе довкола раділо їхньому щастю.
Усміхнулось і Небо. Ніхто б цього, напевно, не помітив би,
якби Місяць з круглого не став серпастим.

З того часу, коли на Землі діється щось добре і красиве, Мі-
сяць стає подібний на посмішку.

Сондарунчик проти Змія **(Казка)**

Жила собі парочка – Тарас і Тамарочка. Тамарочка –
нащадок амазонок, а Тарас – вельмус. Усе в нього було
«вельми»* – вельми добре, вельми гарно, вельми приємно!..
Жили, не сумували – бо діточок мали: три зіроньки-донечки
і хлопчика-сонечко. А що батькам хотілося, аби було кому
дівчаток заколисувати, то хлопчик народився – сам не спав

* Вельми – дуже.

та будь-кого присипляв. Назвали синочка Сондарунчик, а сестричок Маруся, Натуся, найменша – Міруся.

Були в них і дядьки, землероби й вояки – Ростислав і Георгій. Ростислав безмежно любив землю, міг однією рукою плуга тримати, а другою боронувати, ставав до роботи затемна і лягав, як споночіє. Георгію не могли відшукати бойового коня, який під ним би встояв, то мусили всім селом здоровання вигодувати, бо слон швидко не бігає.

Сондарунчик мав заняття – присипляти діточок. В торбинці через плече він носив сопілочку, на якій як заграє – все засинає: дітлахи, дядьки, тітки, баба з дідом й павуки...

Щодня щось робилось, туди-сюди ходилось. Аж це виперся день, як на стежку пень – вуйко з міста біжить і волає-кричить: «Утікайте мерщій – з тундри сунеться Змій! Усе зжирає на шляху, не лишає і блоху!...»

Найшов сум на село, як грозова хмара!... Усе притихло-принишло. Навіть пси не гавкають... Лише на дядьковому подвір'ї рух та метушня – Георгій у похід проти Змія збирається. Коваль меча нагострив, коня підкував, кожум'яка сидельце підновив, попруги зміцнив, дружина торбину з їжею в дорогу готує та все журиться-приказує:

– Ой, куди ж ти, наш таточку, їдеш, дрібних діток, дружину лишаєш! Ніхто ж того Змія не здолав, тільки головоньку поклав!

– Жінка ти в мене добра, – каже Георгій, – але нині говориш, а свій розум минаєш. Хто інший поїде і чий то бій, коли не мій!...

Рушив у дорогу, передавши Ростиславові свій збройний резерв і військові повноваження.

Сондарунчик вибіг на пагорби за село провести дядька, аж прилітає до нього приятель-Сокіл. Сів на вербовій гілці, головою хитає, крила розставляє, з тривогою промовляє.

– Недобра ця справа, Сондарунчику-брату! Змій лихий – невідь-куди йде, на що набреде – те й пропаде. Іде без сну й відпочинку. Одна голова його поїдає дерева і трави, жита

і квіти, друга – все живе на землі, третя випиває води з рік і озер, не минає джерел, ковтає повітря, щоб не було чим дихнути. Здолати Змія можна лише булавою із трьохсотлітнього дуба, але доки нею змахне богатир, Змій лівою головою повітря в себе вбирає, й у воїна сил не стає, правою головою булаву поглинає, а середньою із богатирем воює.

– А якщо котрусь із голів приспати?

– Можна й повоювати! – відповідає Сокіл.

– Як ми там будемо, може Змія й приспудимо? – зметивкував Сондарунчик.

– Мо', й так! – збадьорився Сокіл.

Побіг Сондарунчик до діда.

– Дідусю! Можна перед батьками хитрувати?

– Не можна!

– А перед тобою?

– Можна!

– А якщо перед тобою не хитрувати, то перед батьками можна?

– Можна!

Вислухав дід онука. Подумав. Дістав зі скрині довгу-довгу квасолину.

– Це, – каже, – Квасолька-Парасолька. У ній рік захований. Як дуже велику прикрість принесе якийсь день – дістанеш почорнілу квасолинку – того дня не стане, мов не було. Але без потреби того не роби, бо й так життя коротке... А як Квасольку-Парасольку розкрити над собою – стаєш майже невидимим для навколишніх разом з усім, що на тобі і з тобою. В дні ти є, а мить тебе не показує. Що ти робиш – в часі відбувається, а як ти робиш – ніхто не бачить. Лише тінь твоя не зникає, а вночі тепло тіла хоч і не виразно, але викреслює твій силует.

– Дякую, дідусю!

Пригорнув, поблагословив онука, провів до воріт, аби тепер прив'язатись щодня до них, аж доки свої з походу не повернуться.

Вдома Сондарунчик сказав, що треба великого вередуна приспати. Вхопив свою торбину з книжечкою казок та сопілкою і – хутенько з двору, доки батьки й сестри не спохопились. Дав Соколові шматочок в'яленого м'яса.

– Дякую! – каже Сокіл.

– Рости великий!

Сокіл і виріс. Сів на нього Сондарунчик та й полетіли обое у бік степу. Летять на схід сонця, а з височини ліси – як чуби, луки, поля та пагорби – як хлібини на вишитій скатерті, ріки сріблом в'ються-вигинаються – такі вужі хай собі Україною й повзають...

Дядька Георгія помітили здаля.

– А ти чого тут, Сондарунчику?

– Дідусь відправив. Казав – на війні розвідка має бути!

– Вже ж той наш «батьчило», – похитав головою Георгій, назвавши свого батька у спосіб, як той сам себе величав перед ними. Розуміючи в той же час, що дід онука без вагової підтримки не відпустив би.

Не встигли вони домовити, аж зі сходу стала підійматись довжелезна хмара пилу – від північного крайнеба та й аж на південь. Це так звірина лісова й польова втікала від Змія.

– Ану, хлопці, стій! – загукав Сондарунчик до звірів.

Поставали і «хлопці», і «дівчата».

– Там Змій, Змій, Змій, – затаракотіли зайці.

– Суне не гора, а гірський хребет – ціле пасмо гір, – заревів ведмідь.

– Таке дурне, що й хмару ковтне, – покрутив копитом біля рогів лось.

Уже й менш проворні звірі стали наближатися до гурту біля Георгія та Сондарунчика. Бобри втікають, та вже сили не мають.

– Не знав, що у вас такі довгі язика, – каже до них Сондарунчик.

– Та не так язика довгі, як страх великий...

– Слухайте-но сюди, – на весь голос звернувся Сондарунчик до велетенського гурту звірів. – Мій дядько Георгій воюватиме зі Змієм, але для успіху у двобої йому потрібна булава з трьохсотлітнього дуба!

– Зробимо! – загукали звірі та й взялися до роботи.

Швиденько відшукали потрібне дерево. Організувалися в багато рухливих черг. Не встигав один зубатий чи дзьобатий втомитись, як наступний хвостатий брався до справи. Керувати організацією булаворобства доручили соловейкові. Він – найголосистіший і ніхто не позаздрить його тимчасовому пануванню.

Георгій з дива не виходить. Чого тільки у світі не бачив, а щоб звірі разом трудились, та ще й вовк з лисицею поруч із зайцем та вивіркою* – таке бачив уперше. За трохи часу булава була готова.

– Вигризли та вилизали! – доповідає лицареві бобер.

– Добре, – каже Георгій, – випробуємо.

Розмахується булавою, більшою, ніж сам та пенька нею – трісь! Хоч пень і любить сидіти, як пень, але в землю провалився.

– Годиться!

Аж ось і птахи появились у небі великими зграями і нерівними ключами.

– Тікайте далі! – гукають звірям, – на завтра Змій буде тут!

– Ви, дядьку, відпочиньте трохи, – каже Сондарунчик Георгію.

– Побачимо, – Сондарунчик дістав з торби сопілку, заграв дорослої колискової. Поснули всі – дядько, кінь, звірі, почав куняти і яснокрилий Сокіл. Сондарунчик дав йому понюхати дядькового тютюну, вмочити дзьоба у воду – той і збадьорився.

– Дякую, – каже.

– Рости великий!

Сокіл і виріс.

* * Вивірка – білка.

Друзі полетіли у бік Змія. Побачили його здалека. Велетенська потвора сунула чорною горою і нищила все на шляху, лишаючи за собою як не пустелю, то голий степ. Голови на довжелезних шиях були більшими за дядькову клуню і трошили кожна своє: одна – воду, друга – природу, а третя – всіх живих істот. Біля «вегетаріанської» голови, яка жерла рослинність, вовтузився гурт людей. Сондарунчик спершу дуже за них злякався, але коли побачив, що ті чоловічки підбігають до голови та щось горлають до неї, вказуючи руками, куди далі йти, безмежно обурився. Це були запроданці і зрадники людського роду, які підказували бідному на розум Змієві місця поселення людей, території, багаті на звірів і птахів. Верховив ними довготелесий худючий, мов тріска, дідуган з довжелезною бородою.

– Це Сон-фон-Непросон, – сповістив Сокіл, – Він навіть на вояків такий міцний сон, що вони часто не встигають прокинутись, аби стати до бою зі Змієм.

Заболіло Сондарунчикові серце, гнівом обурилась правдива душа. «Ні! Не допущу я тебе, Зміюко, щоб ти здолав Георгія, я йому в цьому допоможу!»

– Підлети-но, Соколику, до тієї голови, що води висушує, – попросив Сондарунчик у прудкокрилого птаха.

Відкрив тим часом Квасольку-Парасольку, дістав із торбини сопілку та й заграв мелодію таку журливу, таку сонливу, що Змієва голова стала куняти, кілька разів хитнулася та й впала сонна на землю. Те ж саме Сондарунчик зробив з головою, що поїдала всю рослинність, а що ці голови тривалий час до того не спали, то сон здолав їх міцно й надовго. Позасинали й усі Змієві нашіптувачі разом зі Сном-фон-Непросном.

– А до середньої голови не полетимо, – гукнув Сокіл, – вона проковтне нас у ту ж мить, коли ми до неї наблизимось.

– Тоді поспішаймо розбудити Георгія!

Удосвіта прилетів Сондарунчик до дядька, але він вже не спав. Повідправляв усіх звірів та Сондарунчика з конем на

правий берег Дніпра, а сам став на лівому березі зустрічати Зміїська, під яким земля вже здригалась, як від землетрусу.

Змій тим часом відчув, що йому стало важче йти. Поглянув ліворуч, побачив голову, що волоклась неподалік, і відкусив її за одним разом. Та щось і далі заважало Змієві. Поглянув праворуч – побачив другу голову. Проковтнув і її, та й пішов уперед, знищуючи все живе, що траплялось йому на шляху.

Допхався вже й до Георгія. Розкрив на нього свою здоровенну пащеку, а Георгій йому булавою по зубах як зацідить – передні зуби й випали.

Змій витріщив здивовані очі, а тоді Георгія хвостом лусь! У вухах – дзень! В лобі – дрень! Але наш лицар встояв.

Георгій Змія булавою по носі гах!... Той головою крутнув, та тільки чхнув.

– Да я как щас!... – Змій Георгія щелепою трісь!

У ший – хресь, у паску – лусь! А булав не випустив.

– Бач, воно ще й меле!... – Георгій Змія булавою га-гах!...

Очі в різні боки крутнулись, ледь назад повернулись!

– Да я!... – Змій Георгія головою – бу-буц!

У вухах затюхкало, в роті заохкало, а перед очима спершу іскри, згодом кола, а далі – чи то мухи, чи цілісінький рій бджіл кружляв. Ось тут вже бій перейшов у стадію «справжнього». Змій перестав легковажити супротивником, а в Георгія відбувся момент повного злиття воїна і зброї в одне знаряддя битви, в дух і тіло влилась сила-енергія близьких і далеких світів! Підскочив, підтягнувся за Змієву ніздрю, відштовхнувся ногою від нижньої щелепи, широко замахнув булавою – як вперіщить Зміїська між очиська!... Удар був нанесений небувалої сили і рвучкості. Під булавою гримнуло так, наче блискавка вдарила перед самим носом – аж біле світло пішло! Очі потвори крутнулись, – не повернулись! Змій став точитись, точитись та й у Дніпро звалився. Мало того, що здох, то ще й втопився.

Георгій увійшов у воду. Напруга стала виходити з нього та й поплила собі до моря. Переплив широчезну річку і вийшов

на протилежний берег. Звірі великим гуртом стоять тихенько та й дивляться на Георгія.

– Ніколи не кажіть мені «да».

– Так! Так! – радісно загукали звірі. Та й заходились веселитись, як діти на канікулах.

Георгій раптом відчув велетенську втому. Запримітила те лисичка, швиденько згуртувала зубатих приятелів. Ті прикотили чумацького воза, запрягли в нього пару волів.

– Ой, хитра лисичка! – погладив руду Георгій. – Віднині сам на полювання не ходитиму й нікого із села не пушу!

А звірі радесенькі, що з-поміж людей такого друга собі набули. Бігають, стрибають, літають, розвели талалай, що жодному токшоу не снився!

– Звірі кажуть, що Ви блискавкою Змія вбили... – захоплювався дядьком Сондарунчик.

– У нього в голові, певно, сірка була, бо гахнуло таки добре! – не міг собі пояснити, що насправді сталося, Георгій.

– На цей берег після того повіяло озоном, як після грози.

– Та й диму не було... – дивувався незрозумілому явищу Георгій. – Але найголовніше, Сондарунчику, що дві голови потвори ти повалив на землю, проявивши справжню відвагу та кмітливість.

До Георгія із Сондарунчиком знову зібралися звірі, навперебій розказуючи, який то страх вони пережили і як-то все тепер добре! Бобри на згадку подарували Сондарунчикові художні палітри, а вивірочки – пензлики.

Згодом стали всі помаленьку повертатися до своїх гнізд, нір і домівок. Георгій їхав на возі, вмостившись на булаві, а Сондарунчика із Соколом посадив верхи на коня.

Дорогою їх радо вітали мешканці міст і сіл, якими вони проїжджали, а односельці вийшли на зустріч аж за кілька верст від села. Лицаря-переможця зустрічали всі – від старого до малого. Славили Георгія, вигукували йому хвалу. Коли ж той підняв руку – замовкли і повідкривали роти, щоб слухати.

– Дякую вам, люди добрі, але я здолав лише одну Змієву голову, а дві інші поклав на землю Сондарунчик із другом своїм – Соколом.

– Дива! – сказав Тарас, якого важко було чим здивувати, а Тamarочка з донечками раділи та стрибали, як малий Сондарунчик.

Квасольку-парасольку дід дозволив Сондарунчикові залишити в себе. Палітри і пензлики Сондарунчик подарував своїм сестричкам, а тим вже й нікуди діватись – поставали художниками.

Ось така казочка, а вам – квіточок вазочка...

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК АВТОРІВ

Богачук Олександр 58
Бондар Тетяна 300
Бурнейко Анна 305
Вербич Віктор 333
Гей Василь 73
Гнатюк Микола 341
Горик Ніна 345
Гранич Ната 364
Гуменюк Надія 373
Зилюк Юрій 390
Корецька Клава 404
Корній Дара 420
Корсак Іван 93
Костюк Світлана 112
Криштальська Олена 120
Кротюк Оксана 443
Лежанська Людмила 128
Лис Володимир 459
Лучук Володимир 136
Ляснюк Ольга 475
Мандзюк Феодосій 150
Марценюк Петро 166
Мартинюк Микола 486

Мах Петро 171
Махонюк Анатолій 182
Онуфрійчук Микола 194
Павлюк Ігор 503
Палійчук Олекса 220
Пашук Олена 514
Пронько Михайло 234
Простопчук Василь 250
Пчілка Олена 16
Рисак Олександр 258
Сичук Юрій 526
Січовик Ігор 266
Слапчук Василь 531
Смаль Юля 551
Струцюк Йосип 572
Троневиц Петро 594
Українка Леся 37
Форманюк Еля 619
Цюриць Сергій 624
Чернецький Іван 280
Штинько Валентина 636
Юхимчук Тарас 647

*Автори проєкту щиро дякують за допомогу в підготовці видання завідувачці відділу інформаційних технологій та бібліографії Волинської обласної бібліотеки для дітей **Аллі Потрапелюк** та завідувачці краєзнавчого відділу Волинської обласної бібліотеки для юнацтва **Любові Фрадинській***

Навчальне видання

ЧИТАЙ ПРО РІДНИЙ КРАЙ

*Зрестоматія дитячої літератури
українських письменників Волині*

Упорядкування:

Микола Мартинюк, Лариса Мартинюк

Літературний редактор: Лариса Мартинюк

Художній редактор: Ірина Романюк

Комп'ютерна верстка: Микола Мартинюк

Дизайн обкладинки: Ірина Романюк

Здано до набору 30.12.2025. Підписано до друку 28.01.2026.

Формат 60х90 1/16. Папір офсетний. Гарнітура PT Serif.

Ум. друк. арк. 27,24. Обл.-вид. арк. 28,00.

Наклад 1 000 прим.

Поліграфічно-видавничий дім «Твердиня»

п/с-35, м. Луцьк-5, 43005.

Тел.: (050) 295 02 50

e-mail: tverdyna@gmail.com;

<http://tverdyna.ucoz.ua>

Свідоцтво Державного комітету
телебачення і радіомовлення України
ДК № 5344 від 16.05.2017 р.

Друк: ФОП Купровський В. М.

вул. Грушевського, 19, м. Нововолинськ, 45400
Свідоцтво про внесення до держреєстру України
ДК № 3286 від 24.09.2008 р.

ISBN 978-617-517-355-8

ЧИТАЙ ПРО РІДНИЙ КРАЙ: Хрестоматія дитячої літератури українських
Ч 99 письменників Волині / упоряд.: М. І. Мартинюк, Л. П. Мартинюк ; худ.
І. О. Романюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2026. 672 с.

ISBN 978-617-517-355-8

*Будь-яка велика національна чи світова література розпочинається і ви-
ростає з літератури регіональної. Українська класична літературна спадщи-
на – це передовсім вершинні надбання красного письменства Волині, Полісся,
Поділля, Слобожанщини, Таврії, Причорномор'я, Галичини, Буковини, Закар-
паття та інших куточків материкової й діаспорної України. Канон україн-
ського дитячого читання, на який орієнтувалися укладачі цього довідково-ін-
формаційного рекомендаційного, побудованого за алфавітно-хронологічним
принципом, проєкту, сформувала ще свого часу на шпальтах щомісячного
ілюстрованого журналу «Молода Україна» й відтак утвердила в українській
національній традиції незабутня Олена Пчілка.*

*Пропоноване видання вперше концептуально репрезентує художню сло-
весну творчість українських письменників Волинського краю для наймолодших
і відносно юних читачів у максимально повному обсязі, головню за період другої
половини ХХ – першої чверті ХХІ століть в освітленні «Класика – Світочі
– Сучасники», не полишаючи поза увагою постатей і доробку тих двох видат-
них письменниць, які задали тон розвитку цієї літератури не лише на регіо-
нальному, а й загальнонаціональному ґрунті.*

УДК 821.161.2(477.82)(075.8)

